

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ
(Tefsir Özel Sayısı)

2016/1

yıl: 7 cilt: VII sayı: 13

“El-Hayâtu’d-Dünyâ”nın Kavramsal Analizi

Hidayet AYDAR*

Özet

Bu çalışmada oldukça önemli bir Kur’ânî kavram olan “el-hayâtu’d-dünyâ” üzerinde durulacaktır. Makalede işlenecek olan el-hayâtu’d-dünyâ terkibi “el-hayât” ve “ed-dünyâ” şeklinde geçen iki kelimenin birleşimi ile oluşmuştur. Dolayısıyla, burada önce kısa bir şekilde terkibi oluşturan kelimeler olan “el-hayât” ve “ed-dünyâ” üzerinde durulacak, sonra iki kelimenin birleşimiyle oluşan “el-hayâtu’d-dünyâ” kavramı incelenecektir.

İslâm âlimlerinin ve özellikle müfessirlerin anlayageldiği şekliyle “el-hayâtu’d-dünyâ” ifadesi, “Dünya denen gezegendeki hayat” anlamında algılanmıştır. Ancak, etraflı bir tetkik, bu ifadenin Evren’deki herhangi bir gezegendeki “hayatı” da kapsadığını –ve dolayısıyla bu hayata da delâlet ettiğini– görmemizi mümkün kılmaktadır. Daha önce de bazı araştırmacılar bu kavram üzerinde durmuş ve onu muhtelif yönlerden incelemişlerdir. Biz ise bunların yanında bilhassa dünya dışındaki hayatı kapsamaması cihetiyle üzerinde durmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kur’an Araştırmaları, Kur’ânî Basiret, el-Hayâtu’d-Dünyâ, dünya dışı hayat, ahiret.

A Conceptual Analysis on the Quranic Phrase “Al-Hayât Al-Dunyâ”

Abstract

In this article, we will be focusing on a very important Quranic phrase “al-hayât al-dunyâ.” The phrase consists of the words “al-hayât” and “al-dunyâ.” Thus, first we will shortly deal with these two words separately and then investigate into the phrase “al-hayât al-dunyâ.”

The phrase “al-hayât al-dunyâ,” as the scholars of Islam and specifically the scholars of Quranic studies understood it, is simply taken as having the meaning “the life on the planet called World.” However, a thorough inquiry of the phrase entitles us to see that it also includes –and thus denotes– the life on any planet in the Universe.

Consequently, one might contend that a careful study of the phrase not only changes the general perspective about the deepness and inclusiveness of the Quranic phrases it also helps understand the hermeneutical wisdom of the Quranic studies in general.

Key Words: Quranic Studies, Quranic Wisdom, Al-Hayat Al-Dunya, extraterrestrial life, afterlife

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir A. B. D.
hidayetaydar@yahoo.com

Giriş

Kur’an-ı Kerim’de geçen bazı kelime ve kavramların geçtiği yere ve duruma göre farklı manalar arz ettiği bilinmektedir. Kullanıldığı konuma göre farklı manalar taşıyan ve birden fazla anlamı olan bu tür kelime ve kavramlara *zûvücûh* kelimeler denmektedir.¹ Zûvücûh denen bu kelimeler² çoğunluğu birbirine yakın, başka bir ifadeyle aynı yelpaze içerisinde değerlendirilebilecek türden manalar taşımaktadır. Kur’an ilimleri açısından son derece önemli olan bu hususun iyi bir şekilde kavranması ve Kur’an çeviri ve tefsirlerinde nazar-ı itibara alınması gerekir. Aksi takdirde bir takım kargaşaların ve anlam sapmalarının olabilmesi mümkündür.³

Bu çalışmada üzerinde durulan “*el-hayâtü'd-dünyâ*” (الحياة الدنيا) kavramı için de böyle bir durumun söz konusu olduğu söylenebilir. Kullanıldığı duruma, ortama, muhataba göre farklı anlamlar taşıyan bu tabirin, her geçtiği yerde bu farklılıklar nazara alınmadan aynı anlamda değerlendirilmesi, mana yönünden bir “*inhirâf*”ı gündeme getirir. O yüzden, iyi incelenerek ve geçtiği bağlam göz önünde bulundurulurken mana verilmesi gerekir.

Sıfat terkibi halindeki “*el-hayâtü'd-dünyâ*” kavramı, Kur’an’daki kullanımını itibariyle önemli bir durum arz etmektedir. Bu yüzden çok yönlü olarak ve detaylı bir şekilde işlenmelidir. Bu düşünceden hareketle burada kavramı derinlemesine incelemeye çalışacağız. Ancak genişliği itibariyle bir makalenin sınırlarını aşacağından, ilgili kelimelerin ve tabirin muhtemel olduğu manalardan bir kısmı bu makalenin kapsamının dışında kalacaktır.

1 Bk. Celâluddin Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-İtkân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, (Beyrût ts.), I/141 (39. nevi).

2 Bunlar için bk. Mukâtil b. Süleymân, *el-Vucûh ve’n-Nazâir*, (Haz. Ali Özek), (İstanbul 1993), 13-182 (Arapça kısım); Ebû Abdillâh Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, (Tahk. M.E.İbrahim), (Beyrût, 1391), 102-111; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 1998), 178-179.

3 Bk. es-Suyûtî, *el-İtkân*, I/141-142; Mevlüt Güngör, *Kur’ân Araştırmaları 2*, (İstanbul 1996), 131-132.

“el-Hayâtü'd-dünyâ” kavramının Kur'an'da nasıl kullanıldığını işlemeden önce, kavramı oluşturan kelimeler üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Terkip “*el-hayât*” (الحياة) ve “*ed-Dünyâ*” (الدنيا) şeklinde geçen iki kelimenin birleşimi ile oluşmuştur. Burada önce kısa bir şekilde terkipi oluşturan kelimeler olan “el-hayât” ve “ed-dünyâ” üzerinde durulacak, sonra iki kelimenin birleşimiyle oluşan “el-hayâtü'd-dünyâ” kavramı incelenecektir.

1. el-Hayât Kelimesi

1. 1. el-Hayât Kelimesinin Anlamı

“*el-Hayât*” (الحياة) kelimesi, (حي) (hayy) kökünden türemiş bir mastardır.⁴ Bir fiil olarak hayy, Arap dilinde “ölümün zıddı olmak”, “yaşamak”, “canlı ve diri olmak”, “hayat sahibi olmak” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁵ Kelimenin burada sözü edilenlerin dışında da bazı manaları vardır.⁶ Hayat kelimesinin, “cennette bulunan ve dokunduğu her şeyi canlı hale getiren bir nehrin adı” olduğu da söylenmiştir.⁷ Bu şekilde farklı anlamlara sahip olan kelimenin, bilhassa “hayat, canlılık, diri olmak” manaları üzerinde öteden beri çok durulmuştur. Burada daha çok Kur'an merkezli olarak kelimenin kullanım tarzları, anlamları ve bilhassa “dünya” kelimesiyle ilişkisi işlenecektir.

1. 2. el-Hayât Kelimesinin Kur'an'daki Kullanışları

el-Hayât kelimesinin, türediği kökün Kur'an'da pek çok kullanımı vardır.⁸ Ha-y-y kökü esas alındığında bu kökten müştak kelimelerin Kur'an'da 190'dan fazla kez geçtikleri görülür.⁹ Kelime muhtelif kalıplar ve biçimlerde 50 surede geçmektedir.¹⁰

- 4 Kelimenin kökü, yazılış ve okunuş şekilleri konusundaki farklı görüşler için bkz. el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, (Tahk. M.Mahzûmi-İ.Samerrâi), (Müessesu'l-Alemi'l-Matbû, Beyrût: 1988), ha-y-v maddesi; Ebûbekir Muhammed b. el-Hasan el-Ezdi İbn Düreyd, *Cemheretu'l-Luga*, (Dâru Sadr, Beyrût, ty), ha-y-y maddesi; Ebûbekir Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzi, *Muhtaru's-Sihah*, (Haz. M. Hâtur), (Dâru'l-Hadis, y.y; ty), ha-y-y maddesi; Ebu Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihah Tâcu'l-Luğa ve Sihahi'l-Arabiyye*, (Tahk. A.Attâr), (Dâru'l-İlmi'l-Mellâyîn, Beyrût: 1990), ha-y-y maddesi; Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr el-İfrîki el-Mısri, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrût: Daru Sadır, 2003), (ha-y-y maddesi), IV/292; Ebu'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (Tahk. A. Eş-Şiri), (Dâru'l-Fikr, Beyrût: 1414/1994), ha-y-y maddesi.
- 5 Geniş bilgi için bk. er-Rağîb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, Mektebetu Nezar Mustafa el-Baz, ts., 182-184 (ha-y-y maddesi); Ebûbekir er-Râzi, a.g.e.; (ha-y-y maddesi); el-Cevherî, a.g.e.; (ha-y-y maddesi); İbn Manzûr, a.g.e., (ha-y-y maddesi), IV/292-299; ez-Zebîdî, a.g.e.; (ha-y-y maddesi); Mütercim Asım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, (İstanbul 1304), IV/934.
- 6 Bunlar için bk. Ebûbekir er-Râzi, a.g.e.; (ha-y-y maddesi); el-Cevherî, a.g.e.; (ha-y-y maddesi); İbn Manzûr, a.g.e., (ha-y-y maddesi), IV/292-299; ez-Zebîdî, a.g.e.; (ha-y-y maddesi); Asım Efendi, a.g.e., IV/934-937. Ayrıca bkz. Ramazan Altıntaş, “İslami Anlayışa Göre “el-Hayâtü'd-Dünyâ” Kavramını Yorumlama Biçimleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, cilt: VII, sayı: 1, s. 132-134.
- 7 el-Halil b. Ahmed, a.g.e., ha-y-v maddesi.
- 8 Bunların kullanımı ve anlamları için bk. Mukâtil, a.g.e., 108-109; el-İsfahânî, el-Müfredât, 182-184 ha-y-y maddesi..
- 9 Bkz. Muhammed Fuad Abdalbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, (el-Kâhira: Dâru'l-Hadis, 1417/1996), 273-277.
- 10 Geniş bilgi için bkz. Hidayet Aydar, *Bazı Kur'an Ayetlerinin Işığında el-Hayatu'd-Dünya Kavramı*, Bişkek: Başak Yayınları, 2007, 34-45.

Bunların bir kısmı mâzî, muzârî, emir gibi fiiller ve bunların farklı şahıslara göre çekilmiş halleri iken, başka bir kısmı aynı kelimenin isimleşmiş hallerinden ibarettir. Master şeklindeki kullanımlar yanında sülâsî (üç harfli), rubâî (dört harfli) ve sudâsî (altı harfli) fiil şeklindeki kullanımlar da mevcuttur. Kelime bazen (حي = hayy)¹¹ şeklinde isim/master olarak kullanılmıştır ki, bunlarla “diri olmak”, “canlı olmak”, “yaşamak” gibi anlamlar kastedilmiştir. Nitekim “Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü geceye sokarsın; ölüden diriye (الحي = el-hayy) çıkarırsın, diriden (الحي = el-hayy) ölüyü çıkarırsın; dilediğine de hesapsız rızık verirsin”¹² ayetinde kelime bu anlamda kullanılmıştır. Master şeklindeki bu kullanımlarda ha-y-y genelde hakiki anlamada iken “(...) ve kim de birini (hayatını kurtararak) yaşattırsa (أَحْيَا), sanki bütün insanları yaşattmış (أَحْيَا) olur”¹³; “Ey iman edenler size hayat verecek (يُحْيِيكُمْ) şeylere sizi çağırdığı zaman Allah’ın ve Resul’ünün çağırısına uyun...”¹⁴ ayetlerinde mecâzî manada kullanılmıştır.

Kelime bazen de yerin, toprağın yeşermesi anlamında kullanılmıştır. “Allah gökten su indirdi de onunla ölü olan topraklara hayat verip yeşertti (فَأَحْيَا)...” ayetinde¹⁵ böyle bir kullanım söz konusudur.

Kelimeyle “sağlık ve esenlik dilemek, selam vermek” gibi anlamlar da kast edilmiştir¹⁶. Nitekim “Evlere girdiğiniz zaman Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği (تَحِيَّاتٍ = tahiyye) olarak selam verin!”¹⁷ ayetinde selam vermek, esenlik dilemek anlamı söz konusudur.

Mü’minlerin cennette selamla karşılanacakları ve cennette birbirlerini selamlayacakları anlatılırken de yine bu fiil kullanılmıştır: “ve orada esenlik dileği (تَحِيَّاتٍ = tahiyye) ve selam ile karşılanacaklardır”¹⁸; “ve oradaki esenlik dilekleri (تَحِيَّاتٍ = tahiyye) ‘selam’ sözüdür...”¹⁹

Kelimenin biri mâzî meçhul, biri master, biri de emir olmak üzere üç kez geçtiği “Size bir selam (تَحِيَّاتٍ = tahiyye) ile selam verildiği (حُيِّيْتُمْ = huyyitum) zaman, siz de ondan daha güzeliyle veya aynı ile selam verin (حَيُّوا = hayyû)”²⁰ ayetinde de yine “selamlamak, esenlik dilemek” manası vardır²¹.

Ancak bu ayette geçen “tahiyye” kelimesi ve aynı kökten gelen diğer kelime-

11 el-Enfal, 8/42; Meryem, 19/31; el-Enbiya, 21/30; Yasin, 36/70.

12 Al-i İmran, 3/27.

13 el-Maide, 5/32.

14 el-Enfal, 8/24.

15 en-Nahl, 16/65. Ayrıca bkz. el-Bakara, 2/164; el-Ankebut, 29/63; er-Rum, 30/19.

16 Bkz. Carullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, (Tahk. Adil Ahmed Abdulmevcud-Ali Muhammed Muavvid), er-Riyad: Mektebetu'l-Ubeykân, 1418/1998, IV/478.

17 en-Nur, 24/61.

18 el-Furkan, 25/75; el-Ahzab, 33/44.

19 Yunus, 10/10; İbrahim, 14/23.

20 en-Nisa, 4/86.

21 Bkz. ez-Zemahşeri, Keşşâf, I/533.

lerle “barış”ın kast edildiği,²² dolayısıyla ayetin manasının “size barış teklif edilecek olursa siz o teklife daha iyisiyle karşılık verin veya en azından aynıyla mukabelede bulunun” şeklinde olması gerektiği de belirtilmiştir.²³

Kelimenin diğer bir anlamı ise burada üzerinde durulanla doğrudan ilişkisi olmayan bir anlamdır. “Şüphesiz ki Allah bir sivrisineği, ondan daha küçük bir varlığı misal vermekten çekinmez (لَا يَسْتَحْيِي = la yastahyi)”²⁴ Burada fiil Allah’a atfen ve “utanmak, sıkılmak, çekinmek” anlamında kullanılmıştır.²⁵ İstihya kelimesinin burada “edep, hayâ” kelimesiyle alakası kurulmuştur. Kelimenin kök anlamları arasında bu da vardır.²⁶ Esasen edep ve hayâdan mahrum bir insan “ölü” gibidir. O yüzden kelimeyi burada “insanı ahlâken diri tutan, canlı kılan” manasında kullanmak mümkündür.²⁷

Kelime Kur’anda canlı anlamında “hayy” ve bunun çoğulu olan “ahyâ” (أَحْيَاء) şeklinde isim olarak da geçmektedir. “el-Hayy”²⁸ şeklindeki kullanımlarla “canlı, diri, varlığı ebedi olup nihayete ermeyen”²⁹ manalarında Allah’ın bir isim-sıfatı murat edilmiştir. “Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır; o diridir (الْحَيُّ = el-Hayy)...”³⁰ Bunun çoğulu olan “ahyâ” ile ise bazen şehitlerin diri olup ölmedikleri ifade edilmiştir. “Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyin. Bilakis onlar ‘diridirler’ (أَحْيَاءُ = ahyâ); ancak siz bunu anlamazsınız.”³¹

Bu kullanımların bazılarında mecâzî anlam söz konusudur. Nitekim “hiç dirilerle (الْأَحْيَاءُ) ölüler (الْأَمْوَاتُ) bir olur mu” ayetinde³² böyledir. es-Süddî (v. 128/746), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/768), ez-Zeccâc (v. 311/923), ez-Zemahşerî (v. 538/1144) ve daha başka bazı âlimler buradaki “ahyâ” (الْأَحْيَاءُ) ile İslam dinine girmiş olanın (müminin), “emvât” (الْأَمْوَاتُ) ile de İslam dinine girmemiş olan ve küfürde ısrar edenin (kâfirin) murat edildiğini belirtmektedirler.³³

Yine Allah’ın bir isim sıfatı olan “Muhyi” (الْمُحْيِي) ³⁴ de “can veren, yaşatan, diril-

22 Bkz. Muhammed Fahrüddin er-Razi, *Tefsîru el-Fahr er-Razi et-Tefsîru'l-Kebir-Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, 1401/1981, X/214.

23 Mustafa Öztürk, Meal, 125.

24 el-Bakara, 2/26.

25 Bkz. ez-Zemahşerî, Keşşâf, I/117-119; Mustafa Çağrırcı, “Hayâ” maddesi, *DİA*, XVI, (İstanbul 1997), 554.

26 Bkz. İbn Manzur, a.g.e., (ha-y-y) maddesi, IV/293; Çağrırcı, “Hayâ” maddesi, XVI/554.

27 Hayâ hakkında geniş bilgi için bkz. Çağrırcı, “Hayâ” maddesi, XVI/554-555.

28 Bk. Bekir Topaloğlu, “Hay”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), XVI/549-550.

29 Ebu İshak ez-Zeccâc, *Tefsîru Esmâillâhi'l-Husnâ*, (Tahk. Ahmed Yusuf ed-Dakkâk), Dâru's-Sakâfe el-Arabiyye, ts., 56.

30 el-Bakara, 2/255; Al-i İmran, 3/2. Ayrıca bkz. Taha, 20/111; el-Furkan, 25/58; Gafir, 40/65.

31 el-Bakara, 2/154. Ayrıca bkz. Al-i İmran, 3/169.

32 Fatır, 35/22.

33 Bkz. Ebû Muhammed İsmail b. Abdurrahman es-Süddî el-Kebir, *Tefsîru es-Süddî eKebir*, (Cem: Muhammed Ata Yusuf), el-Mansûra: Dâru'l-Vefa, 1414/1993, 394; Mukatil b. Süleyman, *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*, (Tahk. Abdullah Mahmud Şahhate), Beyrût: Dâru İhyâ'it-Turâs, 1423, III/556; Ebû İshak İbrahim ez-Zeccâc, *Maâni'l-Kur'ân ve İrâbuh*, (Tahk. Abdulcelil Abduh Şelebi), Beyrût: Alemu'l-Kutub, 1408/1988, IV/268; Ebu'l-Hasan el-Mâverdi, *Tefsîru'l-Mâverdi en-Nüket ve'l-Uyûn*, (Tahk. Es-Seyyib İbn Abdilmaksud), Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts., IV/469; ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, V/150.

34 Bk. Ez-Zeccâc, *Tefsîru Esmâillâhil-Husnâ*, 56.

ten” anlamında Kur’an’da geçmektedir.³⁵ “Allah’ın rahmetinin eserlerine bak; nasıl da yeryüzünü ölümünden sonra diriltiyor! Şüphe yok ki o, ölüleri de elbette dirilticidir (مُحْيِي = Muhyi)”³⁶

“Dünyada yaşanan belli süre, hayat, yaşam” manasında olmak üzere “mahyâ” kelimesinin de kullanıldığı görülmektedir.³⁷ “De ki: Şüphesiz ki namazım, diğer ibadetlerim, yaşamım (مَحْيَايَ = mahyâye) ve ölümüm alemlerin Rabbi Allah içindir”;³⁸ “Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp salih amel yapanlar gibi kılacağımızı; hayatlarının (مَحْيَاهُمْ) ve ölümlerinin bir olacağını mı sanıyorlar?”³⁹

Yine bu kökten gelen (يَحْيِي = Yahya) kelimesinin, aynı ismi taşıyan bir peygamberin⁴⁰ adı olarak Kur’an’da geçtiğini belirtelim.⁴¹

Kelime, “hayat” şeklinde Kur’an’da 76 defa geçmektedir. Bunların 64’ünde el-hayâtü'd-dünya terkininin ilk kelimesi olarak, dünya kelimesi ile birlikte yaygın anlamıyla “dünya hayatı” manasında “el-hayâtü'd-dünyâ” şeklinde geçmektedir.⁴² Bu tür kullanımın geçtiği ayetler daha sonra işlenecektir.

Kelime iki defa “el-hayât” şeklinde⁴³ müstakil bir kelime halinde ve maarife olarak, bir defa “dîf” (ضعف) kelimesine izafetle⁴⁴ ve dört defa da “hayat” şeklinde⁴⁵ yine müstakil olarak nekre halinde geçmektedir. “el-Hayât” şeklinde müstakil olarak geçtiği ayetlerin birinde “O Allah ki, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı (الْحَيَاةَ) yarattı...”⁴⁶ denilmektedir. “Dîf” (ضعف) kelimesiyle izafet terkihi halinde geçtiği yerde ise Hz. Peygamber’in müşriklerin bazı arzularına meyletme, tekliflerini kabul edip taviz verme durumu söz konusu edilerek, “eğer, Biz sana sebat vermeseydik neredeyse onlara meyledecek, tekliflerinin bir kısmını kabul edecektin. (Eğer böyle yapsaydın) işte o zaman sana hayatın da katmerlisini (الْحَيَاةَ ضَعْفًا = di’fa’l-hayati), ölümün de katmerlisini tattırırız...”⁴⁷ denilmektedir.

Kelimenin nekre olarak geçtiği ve İsrail oğullarının söz konusu edildiği bir ayette de “Andolsun sen onları insanların hayata (حَيَاةٍ) en düşkünleri olarak

35 Bk. er-Rûm, 30/50; Fussilet, 41/39.

36 er-Rum, 30/50. Ayrıca bkz. Fussilet, 41/39.

37 Bk. el-En’âm, 6/162; el-Câsiye, 45/21.

38 el-En’âm, 6/162.

39 el-Casiye, 45/21.

40 Hayatı için bkz. M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, (TDV Yay. Ankara 2003), 292-299; T.H., “Yahyâ” maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, (MEB Yay. Eskişehir, 2001), XIII/342-343; İsmail L. Çakan – N. Mehmed Solmaz, *Kur’an-ı Kerim’e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, (Altınoluk Yay., İstanbul 1994), 194-195.

41 Bk. Âl-ı İmrân, 3/39; el-En’âm, 6/85; Meryem, 19/7, 12; el-Enbiyâ, 21/90.

42 Bk. ‘Abdülbâki, a.g.e., (ha-y-y maddesi), 224-225.

43 Bk. Tâhâ, 20/97; el-Mülk, 67/2.

44 Bkz. el-İsrâ, 17/75.

45 Bk. el-Bakara, 2/96, 179; en-Nahl, 16/97; el-Furkân, 25/3.

46 el-Mülk, 67/2.

47 el-İsra, 17/75.

bulacaksın...”⁴⁸ denilmektedir. Bir ayette kısasta “hayat” olduğu belirtilirken,⁴⁹ başka bir ayette “hayırlı bir iş işleyene hoş bir hayat (حَيَوةٌ طَيِّبَةٌ = hayâten tayyibeten) yaşatılacağı belirtiliyor.⁵⁰ Diğer bir ayette ise müşriklerin taptığı putlar söz konusu edilerek, “onlar ne öldürmeye, ne yaşatmaya (حَيَوةٌ), ne de diriltmeye kâdir değillerdir” deniliyor.⁵¹

Kelime bazen zamirlere bitişik olarak da kullanılmıştır. Ayrıca “hayye” (حَيَّة) şeklinde Musa peygamberin asasının dönüştüğü yılan⁵² için de kullanılmıştır.⁵³

Bütün buralarda genelde “dünya hayatındaki canlılık, dirilik, dünyada yaşanılan, canlı geçirilen belli süre” gibi manalar kast edilmektedir.

el-Hayâtın “ölüm, yokluk, yok olmak, ölmek” manalarına gelen “mevt” (الموت) kelimesinin⁵⁴ karşıtı olarak kullanıldığına da işaret edelim. Mevt kelimesi de Kur’anda muhtelif kalıplarda 166 defa geçmektedir. 70’ten fazla yerde iki kelime aynı ayette bir arada zikredilmişlerdir. Buralarda müşriklerin öldükten sonra diriltilmelerinin mümkün olmadığı yönündeki iddiaları, insanoğlunun yeryüzünde yaşayıp, orada öleceği ve daha sonra tekrar oradan diriltileceği, Nuh’un kavmi gibi inkârcıların hayatın sadece bu dünyada yaşanılan hayat olduğu, burada yaşayıp ölüp gidecekleri, daha sonra diriltme gibi bir şeyin olmayacağı yönündeki iddiaları, cehennemde ölümün ve hayatın/diriltmenin olmayacağı, öldürenin de diriltmenin de Allah olduğu, ölüm ve hayatın sınav için yaratılmış olduğu, ölü toprağın indirilen suyla diriltildiği, Allah yolunda öldürülenlerin ölü değil, diri oldukları gibi hususlar söz konusu edilmiştir.

Ayrıca “vefat ettirmek” manasındaki (توفى) ve “öldürmek” manasındaki (قتل) fiillerinin de “hayât” kelimesine mukabil olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Bunlardan teveffâ, vefat ettirmek manasında Kur’anda muhtelif bağlamlarda 25 kez geçmektedir. “Katele” kelimesi ise Kur’anda 170 kez geçmektedir.

Buna göre “hayat” kelimesi ile ona mukabil olan kelimelerin Kur’andaki dağılımlarına bakıldığında şöyle bir grafikte karşılaşılır:

48 el-Bakara, 2/96.

49 el-Bakara, 2/179.

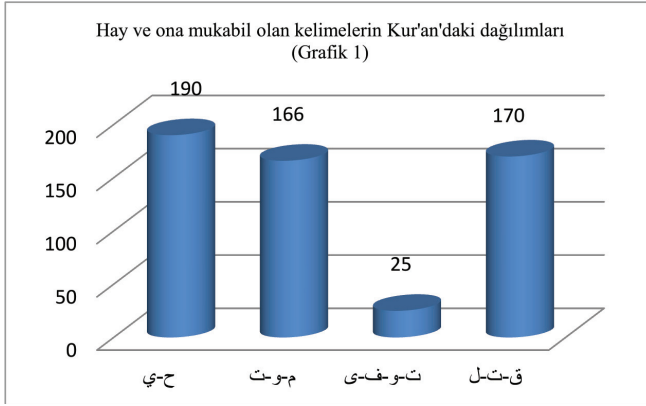
50 en-Nahl, 16/97.

51 el-Furkan, 25/3.

52 İbn Manzûr, ölümlü olan her şeye hayy denilebileceğine dair bilgi vermektedir. (Bk. İbn Manzûr, a.g.e., (ha-y-y maddesi), IV/293.

53 Bk. Tâhâ, 20/20.

54 Mevt kelimesi, Kur’anda “mâte” ve “emâte” fiillerinin değişik şekilleri ile mevt, meyyit ve bunların çoğul kullanımları şeklinde Kur’anda takriben 166 defa geçmektedir. (Bk. Abdülbâki, a.g.e., 774-776).

Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), *el-Vücûh ve'n-Nazâir* adlı kitabında hayat kelimesinin altı ayrı veçhine işaret etmektedir. Mukâtil buralarda hayatın,

- 1 - Yaratılıştan sonraki hayat,
- 2 - “Mümin” anlamında hayat,
- 3 - Hayatta kalmak (bekâ) (بقاء) manasında hayat,
- 4 - Tabiatın yaratılması manasında hayat,
- 5 - Hz. İsa'nın ölümleri ibret için diriltmesi manasında hayat ve
- 6 - Kıyametten sonraki ebedi hayat anlamında olduğunu zikretmektedir.⁵⁵

er-Râğıb el-İsfahânî (v. 502/1108) de Kur'an'da “hayat” kelimesinin altı farklı bağlamda kullanıldığına işaret ederek bunlara dair örnekler vermektedir.⁵⁶

Buraya kadar verilenlerden “hayat” kelimesinin farklı bağlamlarda ve değişik anlamlarda kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁷

1. 3. Tasavvuf Düşüncesinde Hayat

Çalışmanın bu kısmında kısaca kelimenin tasavvufi boyutu üzerinde de durmak gerekir. Tasavvuf anlayında “hayat”, bilinen manasından farklı bir yöne çekilmiş, kelimeye ayrı bir anlam yüklenmiştir. Tasavvuftaki anlayışa göre, herkesin yaşamakta olduğu şu hayat, gerçek hayat değildir; gerçek hayat ancak nefsin ölümüyle elde edilebilen ve yaşanılabilen hayattır.⁵⁸ Bu hayatta nefis ilahi nur ve tecellilerle nurlanmış; bilinen nefis olmaktan çıkmıştır. Bu şekilde elde edilen hayat, Hak ile birlikte olma halidir; artık bu hayatta yok olmak, ölmek söz konu-

55 Bk. Mukâtil, a.g.e., 107-109.

56 Bkz. el-İsfahânî, a.g.e., 182-183 (ha-y-y maddesi).

57 Tasavvuf ilmine göre hayatın anlamı için bkz. Aydar, a.g.e., 46-47.

58 Bkz. Mevlana Celaleddin Rumi, *Mesnevi*, (Şefik Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*), (Ötüken Yay., İstanbul: 2003), I/236-237; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlıkîn, Kur'ânî Tasavvufun Esasları*, (Çev. Heyet), (İnsan Yay., İstanbul: 1990), III/233-252.

su değildir; bu noktaya ulaşan sâlik, Hak ile ebedileşir. Tasavvuf ehline göre ölü, “mükâşefât ve tecelliyât nurlarından uzak olan kalp”; diri ise “bu tecelli ve keşiflere vâsıl olan kişi” demektir. Bu şekilde diri olanın hayatı, Hâlık'ının hayatı iledir. Hayatı kendi nefsinin bekâsıyla olan, hayattayken dahi “ölü” demektir. Hayatı Rabbi ile olan ise, onun hayatının hakikati ölümüyledir; çünkü o ölümle aslı hayatın rüt-belerini elde edecektir.⁵⁹ Tasavvufta bu hayata “ikinci hayat” denir. Bu hayatla sufi ölümsüzlüğün sırrına erer ki, buna da “aynü'l-hayat” denir.⁶⁰ Türkçemizde “âşıklar ölmez” sözünün de bu anlamda kullanıldığı belirtilir.⁶¹ Büyük halk şairimiz Yunus Emre'nin “âşık öldü deyü sala verürler, ölen hayvan imiş, âşıklar ölmez” sözü bu gerçeği en güzel şekilde yansıtmaktadır.⁶²

Görüldüğü gibi “hayat” kelimesine tasavvufi anlayışta başka bir boyut kazan-dırılmış, farklı bir mana yüklenmiştir.

Bu bağlamda tasavvuftaki “gerçek hayat” anlayışı ile kıyametteki “gerçek ha-yat” arasında bir bağ kurmak mümkündür. Tasavvufta gerçek hayata ermek için bir ölüm gerekir; o da “nefs”in ölümüdür. Nefsin ölümü ile “gerçek hayat”a eriş-menin yolu açılmış olur.⁶³ Ahiretteki gerçek hayata ulaşmak için de bir ölüm ge-reklidir; bu ise “beden”in ölümüdür. Beden ölmeden ahiretteki gerçek hayata vâsıl olmak mümkün olmaz. Sufi nefsinin ölümüyle sonsuzluğun sırrını çözerek ebe-diliğe erer; bedeninin ölümüyle onun sınırlayıcı bağından kurtulan kişi de ahiretin sonsuzluk deryasına erişerek ebedileşir. Her iki ölümde de sonunda “Hak ile bu-luşarak ölümsüzleşmek” vardır. Bu açıdan tasavvufun hayata kazandırdığı boyut çok manidardır.

Hayat kelimesiyle ilgili bilgileri, hayat-ruh-can-nefs-nefha gibi kelimeler ara-sındaki ilişkiye dikkat çekmekle bitirmek istiyoruz. Bilindiği gibi bu sözcükler bir-birleriyle ilişkili kelimelerdir ve bilhassa “hayat”la çok yakın ilgileri vardır. Zira hayat bunlar olmadan olmaz. Ne var ki, hepsi de canlılığı ifade eden bu kelimele-rin arasında nasıl bir ilişki olduğu, hangisinin hangisinden önce olduğu, bunların birbirinden çıkıp çıkmadığı, şayet çıkmışlarsa hangisinin hangisinden zuhur ettiği gibi hususlar, tartışma konusu olmuştur.⁶⁴ Özellikle hayat kelimesiyle ifade edilen

59 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlıkîn*, III/233-252 Muhammed Ali et-Tehanevi, *Mevsuatu Keşşafi Istilahatü'l-Fünun ve'l-Ulum*, (Takdim: Dr. Refik el-Acem; Tahkik: Dr. Ali Dahrûc; Farsçadan Arapçaya çeviren: Dr. Abdullah el-Hâlidî), (Beyrut: Mektebetu Lübnan Naşirun, 1996), (hayat maddesi), II/723; Süleyman Uludağ, “Hayat”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), XVII/12; Mehmet Demirci, “Ölümdeki Hayat (Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm)”, *Tasavvuf Dergisi*, Ankara 2000, 12-13.

60 Bkz. Uludağ, “Hayat”, *DİA*, XVII/12.

61 Bkz. Uludağ, “Hayat”, *DİA*, XVII/12.

62 Demirci, “Ölümdeki Hayat (Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm)”, 13-14.

63 Bkz. Mehmet Nemettin Bardakçı, “Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tasavvufî Düşüncesinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Hayat”, *Aziz Mahmud Hüdai Uluslararası Sempozyumu Bildirileri 20-22 Mayıs 2005*, cilt 1, (Edit. H. Kamil Yılmaz), Üsküdar Belediye Başkanlığı, 247-248.

64 Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. R. Strothmann, “Nefis”, *İA*, (Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Kitapları, 2001), IX/178-184; İlhan Kutluer, “Hayat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), XVII/8-12; Mehmet Dalkılıç, *İslam Mezheplerinde Ruh*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 25-46.

canlılığın kaynağı, hayatın ilk kez nasıl başladığı, varlıklara nasıl geçtiği, nasıl canlı kalındığı, hayatın nasıl sona erdiği hususları gerek din ve inanç sistemlerinde, gerekse felsefi doktrinlerde uzun uzadıya tartışılmış ve işlenmiştir.⁶⁵ Ne var ki, bunların konuyla direkt alakası olmadığından üzerinde durulmayacaktır.

Buraya kadar, “el-hayâtu”d-dünya” terkinin ilk kelimesi olan “el-hayât” kelimesinin anlamları ve Kur’an’daki kullanışları üzerinde duruldu. Bundan sonra ise terkinin ikinci kelimesi olan “ed-dünyâ” işlenecektir.

2. ed-Dünyâ Kelimesi

2. 1. ed-Dünyâ Kelimesinin Anlamı

Terkinin ikinci kelimesini oluşturan “ed-dünyâ”ya gelince, bu da Kur’an’da sıkça kullanılan kelimelerdendir. Müennes ism-i tafdil olan kelimenin çoğulu “ed-dunâ” (الدنى)dir. İngilizcede “the world”, “here below”, “life”, “life here below”; Fransızcada “le monde”, “ici-bas”, “vie”, “vie terrestre” gibi sözcüklerle karşılanan ed-dünyâ kelimesinin Arapçada hangi kökten geldiği konusunda dilbilimciler arasında ihtilaf vaki olmuştur.⁶⁶

2. 1. 1. Yakın Olmak Manasında d-n-v Kökünden Geldiği Görüşü

Bir kısmı, kelimenin “yakın olmak, yaklaşmak, zaman ve yer açısından yakına gelmek” manasına gelen “d-n-v” (دنو - دنو) kökünden gelen bir sıfat olduğunu söylemektedir.⁶⁷ Nitekim Arapçada “دنا الشيء من الشيء” denir ki, bununla bir şeyin bir şeye yakın olması kast edilir.⁶⁸ Mesela “دنت الشمس للغروب” denilerek güneşin batmak üzere olduğu belirtilmek istenir.⁶⁹ Buna göre “dünya”, ism-i tafdil olan “ednâ” kelimesinin müennesidir ve “daha yakın, en yakın” anlamına gelmektedir. Şu görünen, bilinen mevcut hayatın adıdır.⁷⁰ Bu âleme “dünya” denmesi de ahirete nispetle daha yakın olmasındandır.⁷¹

65 Hayatın menşei ve kaynağı hakkındaki yorumlar ve konuyla ilgili yapılmış tartışmalar için bk. et-Tehanevi, *Mevsuatü Keşşafî Istilahatî'l-Fünun ve'l-Ulum*, II/721-724; Kutluer, “Hayat”, XVII/8-12.

66 Dünya kelimesinin muhtelif manaları hakkındaki bazı yorumlar için bkz. Ömer Faruk Yavuz, “Kur’an Perspektifinde Dünya-Ahret Bütünlüğü”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* _ [www.dinbilimleri.com], 2006, cilt: VI, sayı: 3, s. 162-164.

67 Bk. er-Rağib el-İsfahânî, *el-Müfredât li Elfâzi'l-Kur’an*, 229-230 (d-n-v maddesi); İbn Manzûr, a.g.e., (d-n-v maddesi), V/310-311; Muhammed er-Râzî, a.g.e., (d-n-v maddesi), I/89; M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, (İstanbul: Eser neşriyat, 1971), I/403; Carra de Vaux, “Dünyâ”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1977), III/646; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri (Tefsir)*, (İstanbul: Yeni Ufuklar neşr., ts.), I/194; Süleyman Uludağ, *Dünyâ, DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), X/22; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, (19. baskı), (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1999), 95.

68 İbn Manzûr, a.g.e., (d-n-v maddesi), V/310.

69 İbn Manzûr, a.g.e., (d-n-v maddesi), V/310.

70 et-Tehânevî, a.g.e., (ed-dünyâ maddesi), I/799; Ramazan Altıntaş, “İslami Gelenekte “el-Hayâtü'd-Dünyâ” Kavramını Anlama Biçimleri”, *Bir Kelamı Problemi Olarak Din-Dünyâ İlişkisi İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı VII. Eğitim- Öğretim Meseleleri Koordinasyonu Toplantısı ve Sempozyumu, 06-08 Eylül 2002 Çorum*, 2003, s. 13, 19-22; ayn. müel. “İslami Anlayışa Göre “el-Hayâtü'd-Dünyâ” Kavramını Yorumlama Biçimleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, cilt: VII, sayı: 1, s. 135-136, 140-142.

71 İbn Manzûr, a.g.e., (d-n-v maddesi), V/310; Asım Efendi, a.g.e., IV/959; Süleyman Ateş, *Kur’an Ansiklopedisi*, İstanbul: 1997-2003, “Dünyâ” maddesi.

“Dünya” kelimesinin “yakın olmak” manasındaki “d-n-v” kökünden geldiğini ileri sürenler, “إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدُوَّةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدُوَّةِ الْقُصْوَى” “O gün siz, vâdinin yakın kenarında idiniz, onlar da uzak kenarında idiler” anlamındaki ayette geçen “الدُّنْيَا” kelimesinin bu anlamda olduğunu söylemektedirler.⁷² İlgili bazı alimler, burada üzerinde durulan dünya kelimesinin bu kökten gelmiş olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu belirtmişlerdir.⁷³

2. 1. 2. Kötü Olmak Manasında d-n-v Kökünden Geldiği Görüşü

Diğer bir kısım âlim ise dünya kelimesinin “kötü olmak, alçak olmak, iğreti olmak, basit olmak, değersiz olmak” manasındaki “denûe” (دنؤ) veya “denâet” (دناءة) kökünden türediğini söylemiştir.⁷⁴ Nitekim Araplar bir adamın kötülüğünü, değersizliğini belirtmek için “رجل دنئ” (raculun denîun) derler ve bununla o adamın pek düşük karakterli, değersiz, kötü biri olduğunu belirtmek isterler.⁷⁵ Bundan hareketle dünya kelimesinin “el-hayâtü'd-dünya” terkinde, “ahiret hayatı”nın mukabili ve “hayat” kelimesinin sıfatı olarak, “denî hayat, süflî, alçak hayat” manasında kullanıldığı söylenmiştir.⁷⁶

2. 2. ed-Dünyâ Kelimesinin Kur'an'daki Kullanışları

Kök itibariyle baktığımızda, *d-n-v* kökünden türeyen 133 kelimenin Kur'an'da mevcut olduğunu görebiliriz.⁷⁷ Bu kelimeler 46 surede muhtelif şekillerde yer almaktadır. D-n-v kökünden gelen kelimeler Kur'an'da beş ayrı şekilde ve muhtelif bağlamlarda geçmektedir.⁷⁸

72 Bkz. el-İsfahâni, a.g.e., 230 (d-n-v maddesi); İbn Manzûr, a.g.e., (d-n-v) maddesi). Ayrıca bkz. Mesut Okumuş, “Kur'an'a Göre Dünya Ahiret İlişkisi”, VIII. Kur'an Sempozyumu: Günümüz Dünyasında Müslümanlar __14-15 Mayıs 2005 / Yozgat, 2006, s. 119; ayn. Müel., “Kur'an ve Sünnette Dünya ve Ahiret Hayatına Bakış”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2010, cilt: XLVI, sayı: 1, s. 119-144; ayn. Müel., “Kur'an ve Sünnette Dünya ve Ahiret Hayatına Bakış”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2012, sayı: ö.s., s. 721-747.

73 Bkz. İsmail b. Hammad el-Cevheri, *es-Sihah Tâcu'l-Luğa ve Sihahî'l-Arabiyye*, (Tahk. Ahmed Abduğafut Attar), el-Kâhire: Dâru'l-İlm li'l-Mellâyîn, 1399/1979, VI/2341; İbn Manzûr, a.g.e., (d-n-v maddesi), V/310; Mecduddin Muhammed b. Yakub el-Firûzâbâdi, el-Kâmûsu'l-Muhit, (Tahk. Mektebu Tahkiki't-Turas fi Müessestî'r-Risale), 1426/2005, 1283. Ayrıca bkz. Şehmus Demir, *Kur'an'ın Dünya Hayatına Bakışı ve Dünya Ahiret Münasebeti*, (Yüksek Lisans tezi), Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Erzurum 1995, 1.

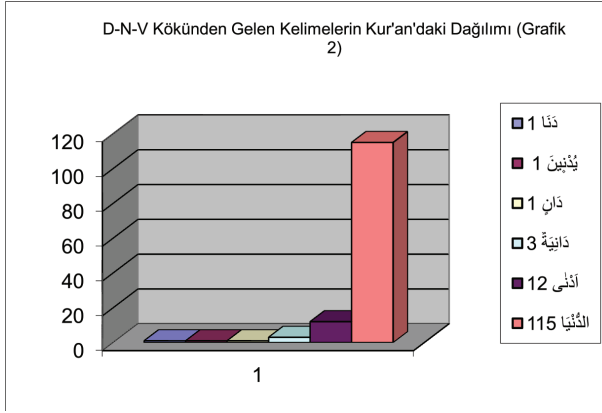
74 Bk. el-İsfahâni, a.g.e., 229-230 (d-n-v maddesi); İbn Manzûr, a.g.e., (d-n-v maddesi), V/310; Muhammed er-Râzi, a.g.e., (d-n-v maddesi), I/89; Yazır, a.g.e., I/403; Carra de Vaux, a.g.md., III/646; Ateş, *Tefsir*, I/194; Uludağ, “Dünya”, *DİA*, X/22; Y. N. Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, 95; Altıntaş, “İslami Gelenekte “el-Hayâtü'd-Dünyâ” Kavramını Anlama Biçimleri”, 14, 22-26; ayn. Müel. “İslami Anlayışa Göre “el-Hayâtü'd-Dünyâ” Kavramını Yorumlama Biçimleri”, 136-137, 143-148.

75 İbn Manzûr, a.g.e., (d-n-v) maddesi V/311.

76 Yazır, a.g.e., I/403. Dünya kelimesinin “denaet” kökünden geldiğini iddia edenler ve onların görüşleri konusunda daha fazla bilgi için bkz. Tatlı, Alican, *Zühd Açısından Dünya ve Nimetleri*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 1426/2005). 12, dipnot 3; Altıntaş, “İslami Gelenekte “el-Hayâtü'd-Dünyâ” Kavramını Anlama Biçimleri”, 13-14; ayn. Müel. “İslami Anlayışa Göre “el-Hayâtü'd-Dünyâ” Kavramını Yorumlama Biçimleri”, 136-137.

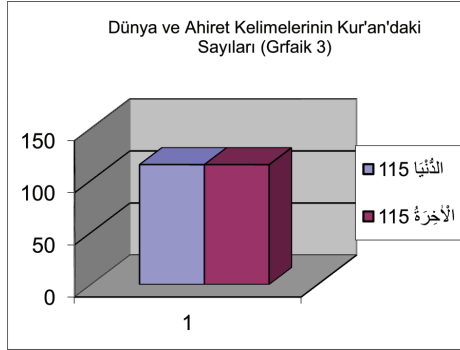
77 Bk. Abdülbâki, a.g.e., (d-n-v maddesi), 321-324.

78 “el-hayâtü'd-dünyâ” şeklindeki kullanımlar ayrıca işleneceğinden bu sayımın dışında tutulmuştur.

Kelime “dünya” manasında 115 yerde “*ed-dünyâ*” şeklinde müennes olarak istimal edilmişken, bir yerde “*arada hâza'l-ednâ*”⁷⁹ (عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى) denilerek bu kelimenin müzekkeri olan “*ednâ*” (الْأَدْنَى) şeklinde kullanılmıştır.⁸⁰

Burada konyuyla ilgisinden dolayı bilhassa *ed-dünyâ* şeklindeki kullanımlar üzerinde durulacaktır. Yukarıda zikredilenlerden ve bu kökün Kur'an'daki diğer kullanışlarından, “dünya” kelimesinin “d-n-v” veya “denue” kökünden geldiği anlaşılmaktadır. “D-n-v” kökü esas alındığında dünya, “ahiret”in zıddı, ona göre daha yakın olan, şu bilinen hayatın adıdır; “denue” kökü esas alındığında ise dünya, ahirete göre daha değersiz, daha az önemli, basit ve iğreti olan anlamına gelir. Kelime her iki anlamda da Kur'an'da kullanılmıştır.

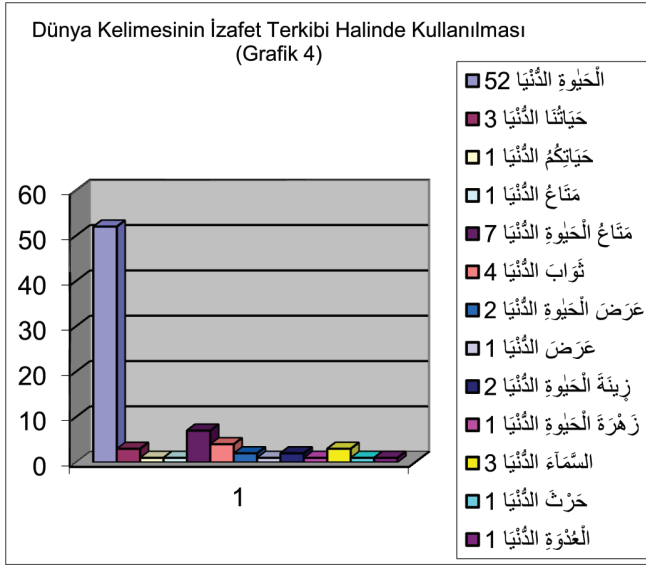

Buna göre dünya kelimesi “yakın olmak” manasındaki “d-n-v” veya “değersiz olmak” manasındaki “denue” kökünden gelmiştir. Ancak, dünyaya “alçak, süflî”

79 Bk. el-Arâf, 7/169.

80 Kelimenin Kur'an'daki kullanımları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Muhammed Yazıcı, “Dünya-Ahiret Kavramlarının Analizi”, *Bir Kelam Problemi Olarak Din-Dünya İlişkisi İlahiyat Fakülteleri Kalam Anabilim Dalı VII. Eğitim- Öğretim Meseleleri Koordinasyonu Toplantısı ve Sempozyumu*, 06-08 Eylül 2002 Çorum, 2003, s. 45-46.

demenin doğru olmadığı kanaatindeyiz. Zira dünya, her hali ve her varlığıyla Allah'ın mevcudiyetinin ve azametinin bir işaretidir; Allah'ın isim ve sıfatlarının tecelli ettiği bir mekândır.⁸¹ Ayrıca “ahiretin mukabili” olması hasebiyle de “alçak, süflî” diye değerlendirmek doğru olmaz. Ancak “uzak olan ahiretin mukabili” olarak “yakın olan, daha yakında olan” denilmesi daha makul gelmektedir.

Bu arada belirtmek gerekir ki asıl mevzuumuz olan “dünya” kelimesi Kur’an’da “ed-dünyâ” şeklinde 115 defa geçtiği gibi, mukabili olan “ahiret” kelimesi de 115 defa geçmektedir.⁸² Bunların 36’sında dünya kelimesi açık bir şekilde “ahiret”in mukabili olarak müstakil bir kelime halinde zikredilmektedir.

Bu, insanın dünya ve ahiret hayatına nasıl yaklaşması gerektiğini çok açık ve net bir şekilde göstermektedir.⁸³ Ahireti öncelemekle birlikte ne dünya için ahiret; ne de ahiret için dünya terk edilmemeli; dünya kadar ahiret; ahiret kadar da dünya

81 Yazıcı, “Dünya-Ahiret Kavramlarının Analizi”, 48-49; Demir, *Kur’an’ın Dünya Hayatına Bakışı ve Dünya Ahiret Münasebeti*, 23-26.

82 Şehmus Demir, bunun doğru olmadığını söylemektedir. (Bkz. Demir, *Kur’an’ın Dünya Hayatına Bakışı ve Dünya Ahiret Münasebeti*, 4). Oysa Muhammed Fuad Abdulbaki’nin el-Mu’cemü’l-Mufehres adlı eserini esas alarak, ayrıca Word dosyası şeklindeki Mushafta bilgisayar ortamında yaptığımız sayımda bunun doğru olduğunu tesbit ettik.

83 Bkz. İsmail Lütfi Çakan, “İslâm’da Dünya -Âhiret Dengesi”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, 1974, cilt: XIII, sayı: 5, s. 280-288; Lütfi Doğan, “Dünyâ ve Âhiret”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, 1967, cilt: VI, sayı: 3, s. 55-56; Ahmet Coşkun, “Kur’an-ı Kerim’in Dünya ve Ahirete Bakışı”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, sayı: 4, s. 268-283; Mustafa Sinanoğlu, “İslâm’a Göre İnsan ve Dünya”, *Tanrı ile İnsan Arasındaki İlişki Konulu Sempozyum, 7-9 Ekim 2004, Yeşilköy-İstanbul*, [t.y.], s. 114-115; Muhammed Abdulhaleem, “Kur’an’da Ahiret - Dünya ve Dünya Hayatı”, (çev. Şehmus Demir), *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler*, 1998, cilt: I, sayı: 3, s. 330-331; Özcan Taşçı, “İnsanı Ahirete Hazırlayan Dünya Hayatının İki Önemli Enstrümanı: Oyun (La’ib) Ve Eğlence (Lehv)”, *Hikmet Yurdu*, 2010, cilt: III, sayı: 5, İmam-ı Azam Ebu Hanife ö.s., s.57-58.

için çalışılmalıdır. Hz. Peygamber'e atfedilen bir hadiste dile getirildiği gibi,⁸⁴ dünya ve ahiret hayatı, arabayı çeken iki atın başı gibi birlikte gitmelidir.⁸⁵

Dünya ve ahiret kelimeleri, “karı ile koca”, “çocuk ile anne”, “ölüm ile hayat” ve benzeri semantik olarak biri diğerini çağrıştıran kelime gurupları gibi olup, birbirlerini hatırlatırlar. Bu bağlamda “dünya” denildiği zaman hemen akla “ahiret” gelir; “ahiret” dendiği zaman da “dünya” hatırlanır.⁸⁶

Ahiretin karşıtı olarak dünya ile aynı zamanda ölümden önce hayat sürdürdüğümüz yerin, gezegenin kastedildiği de söylenebilir. Esasen yeryüzü ile burada yaşanan hayat arasındaki yakın ilişkiden dolayı, zamanla “dünya” kelimesi sıfat olma özelliğini kaybederek uzaydaki pek çok gezegenden biri olan yerkünün özel ismi haline gelmiştir.⁸⁷ Bu açıdan dünya denilince daha çok yerküre akla gelmektedir.⁸⁸

Dünya, el-hayâtu-d-dünyâ terkininin ikinci kelimesi olarak marife halinde de 64 yerde geçmektedir.⁸⁹ Müennes olan *el-hayât* kelimesinin sıfatı olması açısından⁹⁰ ona uygun olarak müennes halinde “ed-dünyâ” şeklinde kullanılan bu kelimeyle çoğunlukla “yakın hayat” kastedilmiştir. Bu yönüyle, yukarıda da belirttiğimiz gibi, “ölümden sonraki hayatı”, başka bir deyişle “uzak olan hayatı” ifade eden ahiret hayatının⁹¹ karşıtı olarak kullanılmıştır. Nitekim İsrail oğullarının söz konusu edildiği şu ayette yakın olan “dünya hayatı”, uzak olan “ahiret hayatı”nın karşıtı olarak kullanılmıştır: “Onlar, ahirete (uzak olan hayata) karşılık dünya hayatını (yakın olan hayatı) satın alan kimselerdir...”⁹²

Dünya kelimesi bazı zamirlere muzaf olarak geçtiği gibi, 4 kez “*sevâbe'd-dünyâ*”⁹³ şeklinde *sevâb* (تَوَابٌ) kelimesine, 3 kez “*es-semâe'd-dünyâ*”⁹⁴

84 Bkz. Ali el-Karî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtî'l-Mesâbih*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002, VIII/3242; Abdurrauf b. Tacu'l-Arifin b. Ali el-Haddâdi, *Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Câmi'i's-Sağir*, Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyye el-Kubrâ, 1356, III/499.

85 Dinin dünya hayatına verdiği değer için bkz. Selim Özarslan, “Din-Dünya İlişkinine Kur'ani Açıdan Bir Yaklaşım”, *Bir Kelam Problemi Olarak Din-Dünya İlişkisi İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı VII. Eğitim- Öğretim Meseleleri Koordinasyonu Toplantısı ve Sempozyumu, 06-08 Eylül 2002 Çorum*, 2003, s. 254-256; Adem Efe, “Hz. Peygamber ve İslam'ın Dünya Karşısındaki Tutumu”, VI. *Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*, 21 Nisan 2003, 2006, s. 88-91; Mehmet Demirci, “Zâhidlik Nedir, Dünyâ Âhiret Dengesi Nasıl Kurulur?”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, sayı: 4 [Prof. Dr. Ömer Yiğitbaşı'na Armağan], s. 105-128.

86 Bkz. Toshhiku İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Terc. S.Ateş), (İstanbul: Yeni Ufuklar neşriyat, ts.), 78; Altıntaş, “İslami Gelenekte “el-Hayâtü'd-Dünyâ” Kavramını Anlama Biçimleri”, 16; ayn. Müel. “İslamî Anlayışa Göre “el-Hayâtü'd-Dünyâ” Kavramını Yorumlama Biçimleri”, 138.

87 Uludağ, “Dünya”, X/22.

88 Bk. İbn Manzûr, a.g.e., (d-n-v maddesi), XIV/272; Muhammed er-Râzi, a.g.e., (d-n-v maddesi), I/89; Uludağ, “Dünya”, X/22.

89 Bk. Abdalbâki, a.g.e., (d-n-v maddesi), 321-324.

90 Bk. Muhyiddin ed-Derviş, *İrâbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânuh*, (Dimaşk 1417/1996), I/140.

91 Bunun için bk. Bekir Topaloğlu, “Ahiret”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), I/543-548; Y.N. Öztürk, *Kur'anın Temel Kavramları*, 31-32; Emrullah Yüksel, “Mutlak Adaletin Tecelli Edeceği İnancı (Ahiret)”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 3, (İstanbul 2001), 17-29; Muhsin Demirci, *Kur'anın Temel Konuları*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2000), 319-355.

92 el-Bakara, 2/86.

93 Bk. Âl-ı İmrân, 3/145, 148; en-Nisâ, 4/134 (iki kere).

94 Bk. es-Sâffât, 37/6; Fussilet, 41/12; el-Mülk, 67/5.

(السَّمَاءُ الدُّنْيَا) şeklinde *semâ* (السَّمَاءُ) kelimesine, birer kez de “*metâu'd-dünyâ*”⁹⁵ (مَتَاعُ الدُّنْيَا), “*arada'd-dünyâ*”⁹⁶ (عَرَضَ الدُّنْيَا) ve “*harsa'd-dünyâ*”⁹⁷ (حَرَكَتِ الدُّنْيَا) şeklinde *metâ* (مَتَاعُ), *arad* (عَرَضَ) ve *hars* (حَرَكَتِ) kelimelerine izafet yapılarak geçmektedir ve bütün bunlarla da geçtiği yere göre, yine “ahiret hayatının karşıtı olan dünya hayatı, dünya malı, geçici menfaat, yakın gök” gibi manalar kastedilmiştir.

Semâu'd-dünyâ terkinde geçen “semâ” kelimesi, “yücelik, üstünlük, gök” anlamında olup⁹⁸, Kur'an'da pek çok kere geçmektedir.⁹⁹ Kelime aynı zamanda “semâvât” (السمآوات) şeklinde çoğul olarak da kullanılmıştır. Burada üzerinde durulan “dünya” kelimesine muzaf olarak kullanıldığı yerlerde ise, coğrafi anlamda “gök” manasında kullanılmaktadır: “Şüphesiz ki biz dünya göğünü ziynetlerle (yıldızlara) donattık.”¹⁰⁰ Esasen “dünya” kelimesi de aynı zamanda kozmik anlamda “yeryüzü” manasında kullanılmıştır ki, aşağıda bunun üzerinde ayrıca durulacaktır. Burada “dünya” kelimesinin “yakın” manasında olduğu anlayışından hareketle yukarıdaki ayete “Biz en yakın göğü ziynetlerle, yıldızlarla donattık” şeklinde de anlam verilmiştir.¹⁰¹

Sözcüğün “meta” kelimesine izafetle geçtiği ayette ise, dünya metanın az ve ahirettekine göre değersiz olduğuna dikkat çekilerek şöyle denmektedir: “(...) Rabbimiz! Niçin bize savaşmayı emrettin? Bize yönelik bu emrini biraz daha geciktirseydin ya! derler. De ki: Dünya geçimliliği (metâu'd-dünyâ) azdır ve (ahirettekine göre) değersizdir. Ahiret, Allah'a karşı gelmekten sakınan kimse için daha hayırlıdır...”¹⁰²

2. 3. Yeryüzü Anlamında Dünya

Yukarıda “dünya” kelimesinin Kur'an'da muhtelif manalarda kullanıldığına ve bu anlamlardan birinin de coğrafi bir kavram olarak “yeryüzü” olduğuna temas ettik. Bu anlamda dünya, “gece ve gündüzü olan, göğün gölgelendirdiği, yerin de üstünde taşıdığı bir gezegen” diye tarif edilmiştir.¹⁰³ Kur'an'da coğrafi bir kavram olarak “dünya” kelimesinin iki farklı manada kullanıldığını söyleyebiliriz. Biri, “o gün siz vadinin yakınında idiniz...” (إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا)¹⁰⁴ ayetinde olduğu gibi “yakın yer” anlamıdır ve “uzak yer” manasına gelen “*qusvâ*”¹⁰⁵ kelimesinin zıttı olarak

95 Bk. en-Nisâ, 4/77.

96 Bk. el-Enfâl, 8/67.

97 Bk. eş-Şûrâ, 42/20.

98 Bkz. İbn Manzûr, a.g.e., (s m-v maddesi),

99 Bkz. Abdalbaki, a.g.e., 445-450.

100 es-Saffât, 37/6.

101 Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Hakim ve Açıklamalı Meali*, (Işık Yay., İstanbul 2002), 445; Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meali*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 445.

102 en-Nisa, 4/77.

103 Bkz. et-Tehânevî, a.g.e., (ed-dünyâ maddesi), I/799.

104 Bk. el-Enfâl, 8/42.

105 El-Enfal, 8/42 (وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى).

kullanılmıştır.¹⁰⁶ Bu anlam “Rumlar yakın bir yerde yenilgiye uğradılar” (عَلَبَتِ الرُّومُ) (فِي آدْنَى الْأَرْضِ)¹⁰⁷ ayetinde de vardır. Ne var ki bu ayette “dünya” kelimesi değil, onun geldiği köklerden biri olan “d-n-v” fiilinin “edná” şekli kullanılmıştır. “Edná” ise, ism-ı tafdil olup müennes olan dünya kelimesinin müzekker şeklidir. Bu iki ayetin ilki (el-Enfal, 42) ile Medine yakınlarında Bedir savaşının yapıldığı vadinin bir tarafı kast edilmiştir;¹⁰⁸ ikincisi (er-Rum, 3) ile ise, Bizanslılar ile Persliler arasında cereyan eden ve Perslilerin galibiyeti ile sonuçlanan savaşın yapıldığı Güney Anadolu (Irak-Suriye) bölgesi murat edilmiştir.¹⁰⁹ O halde “dünya” kelimesi burada, coğrafi anlamda bir gezegen olan dünya üzerindeki bir bölgeyi, bir yeri göstermektedir.

Dünya kelimesinin kullanıldığı ikinci coğrafi anlam ise, “kozmetik manada uzayda yer alan, yüz binlerce gezegenden biri ve Güneş sisteminin, üzerinde canlıların yaşadığı bir gezegeni olan gök cismi” şeklindeki manasıdır.¹¹⁰ Dünya kelimesi Kur’anda bu bağlamda da sıkça kullanılmıştır. Özellikle “uzay”la ilişkili diğer bazı kavramlarla kullanıldığında bu anlam çok açık bir şekilde görülmektedir. Nitekim Saffat suresinde Allah’ın, her biri bir coğrafi kavram olan göklerin, yerin ve doğuların Rabbi olduğu belirtildikten sonra “Şüphesiz ki biz dünya semasını (veya en yakın göğü) yıldızlarla donattık” (إِنَّا زَيْنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِرَبِينَةِ الْكَوَاكِبِ)¹¹¹ denilmiştir ki, burada “dünya”nın kozmik manada bir kavram olarak kullanıldığı açıktır. Fussilet ve Mülk surelerinde bu anlam daha bariz bir şekilde öne çıkmaktadır. Söz konusu yerlerde yer ve göklerle ilgili varlıkların yaratılması anlatıldıktan sonra “(...) Dünya semasını (veya en yakın göğü) kandillerle süsledik ve onu koruduk...” (وَزَيْنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَحِفْظًا)¹¹²; “Şüphesiz ki biz dünya semasını (veya en yakın göğü) kandillerle donattık...” (وَلَقَدْ زَيْنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ)¹¹³ denilmektedir. Böylece “dünya” kavramının uzay anlamındaki “sema” ile ilişkisi kurularak onun kozmik bir cismi olduğuna dikkat çekilmektedir.

106 er-Râzi, Mefâtiḥ, XV/134.

107 er-Rum, 30/2-3.

108 Bkz. Ebü Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân el-Ma’rûf Te’fîru’t-Taberî (Te’vîl)*, (Dabt ve ta’lik: Mahmûd Şahin), (Beyrut: Dâru İhyâ’it-Turâsî’l-Arabî, 1421/2001), X/14; er-Râzi, Mefâtiḥ, XV/134;

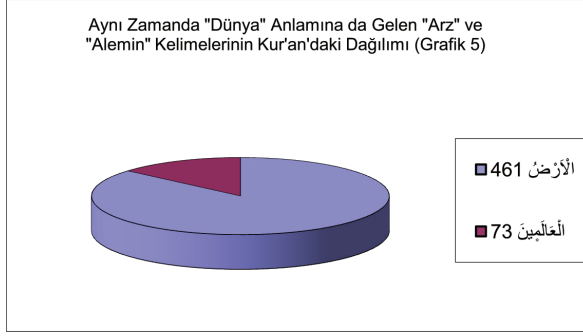
109 Bkz. et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXI/21.

110 Bkz. *Meydan Larousse*, (Sabah Yay., İstanbul: ts.), “Dünya” maddesi, V/577; *Büyük Larousse Sözlük*, (Milliyet Yay. İstanbul ts.), “Dünya” maddesi, VII/2437-2438.

111 es-Saffat, 37/6.

112 Fussilet, 41/12.

113 El-Mülk, 67/5.

Kozmik anlamda "dünya" kelimesiyle ilişkili olarak ve zaman zaman onunla aynı anlamda kullanılan başka kavramlar da vardır. Bunların başında "arz" (الأرض) kelimesi gelmektedir. Esasen "arz" kelimesi, coğrafi anlamda "dünya" manasında kullanılan bir kelimedir.¹¹⁴ Arz kelimesi, "yer kütlesi", "yer yüzeyi" gibi anlamlara gelir¹¹⁵ ve Kur'an'da en çok geçen kelimelerden biridir.¹¹⁶ Bilhassa "dünya" ile ilişkisi bağlamında "arz" kelimesinin iki manası üzerinde durabiliriz. Biri "dünyadan bir parça" anlamıdır ki, bu anlamda "arz" dünyanın yüzeyi anlamındadır. "Sen yeryüzünü (arzi, yer yüzeyindeki toprağı) ölü, kupkuru görürsün; Biz onun üzerine yağmur yağdırdığımız zaman kıpırda, kabarı ve binbir çeşit iç açıcı bitkiler bitirir";¹¹⁷ "(...) Bizim için Rabbine yalvar da o bize yerden (arz) biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek soğan versin demiştiniz..."¹¹⁸ gibi ayetlerde "arz" tamamıyla dünyanın bir parçası olan karasal yer yüzeyi anlamındadır. Yine bu anlamda olmak üzere "arz" ile dünyadan bir bölgenin kast edildiği de olmuştur.¹¹⁹ Diğer anlamı ise bizatihi "dünya" demektir. Nitekim "Allah dedi ki: 'Ey Âdem, onlara bunların isimlerini söyle!' Âdem onlara bunların isimlerini bildirince Allah, 'ben size, şüphesiz ki ben göklerin ve yerin (arz) gaybını bilirim; açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da bilirim demedim mi?' dedi";¹²⁰ "(...) yer (arz) bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti"¹²¹ gibi ayetlerde "arz", "dünya" anlamında kullanılmıştır.¹²²

Arz kelimesinin "dünya" anlamında kullanıldığı daha başka ayetler de vardır.¹²³

114 İbn Manzûr, a.g.e., (elif-ra-dat maddesi), I/87; Uludağ, "Dünya" maddesi, DİA, X/22; Mustafa Öztürk, "Kur'an'ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevi Hayatın Anlamı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 7 [2006], sayı: 16, s. 65-66.

115 İbn Manzûr, a.g.e., (elif-ra-dat maddesi), I/87; M. Öztürk, "Kur'an'ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevi Hayatın Anlamı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, s. 66.

116 Bkz. Abdalbaki, a.g.e.,33-40.

117 el-Hac, 22/5.

118 el-Bakara, 2/61.

119 Bunlar için bkz. Mukatil b. Süleyman, *Kur'an Terimleri Sözlüğü*, (Çev. Beşir Eryarsoy), İstanbul: İşaret Yayınları, 2004, "Arz" maddesi.

120 el-Bakara, 2/33.

121 et-Tevbe, 9/25.

122 Bkz. et-Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, I/254; X/114; er-Râzi, *Mefâtiḥ*, II/193; XVI/18.

123 Bkz. Abdalbaki, a.g.e.,33-40.

Buna göre özellikle sema ile ilişkilendirildiği yerlerde arz kelimesiyle “dünya”nın kast edildiği söylenebilir.¹²⁴

Arz kelimesinin coğrafi anlamda “dünya” yerine kullanıldığı yerlerde zaman zaman onun ibretlerle dolu bir yer olduğu, üzerinde dolaşarak dersler alınması gerektiği vs. anlatılır: “Onlar yeryüzünde (dünyada) dolaşmıyorlar mı ki, kendilerinden önce yaşamış olanların akıbetlerinin nasıl olduğunu görüp anlasınlar?”¹²⁵ Buna göre Kur’anda “arz” kelimesi daha çok coğrafi bir terim; “dünya” kelimesi ise çoğunlukla dîni ve ahlâkî bir terim olarak kullanılmıştır. Şöyle de denebilir: Arz kelimesi maddi/somut bir anlam boyutuna sahipken, dünya kelimesi genelde manevi/soyut bir boyut içermektedir.

Kozmik manada “dünya” kelimesiyle ilişkilendirilebilecek diğer bir kelime de “âlem” (العالم) kelimesidir. Kelime, “Yaratıcının varlığına delil teşkil eden, onun mevcudiyetinin bilinmesini sağlayan şey” anlamına gelir.¹²⁶ Bu bağlamda “kâinat, uzay, bütün gökyüzü, bütün varlıklar” gibi anlamlara da gelir.¹²⁷ Kur’anda sadece “el-âlemîn” (العالمين) şeklinde çoğul hali geçen¹²⁸ “âlem” kelimesi zaman zaman “dünya” manasında da kullanılmıştır.¹²⁹ “Hani melekler demişlerdir ki, “Ey Mer-yem, Allah seni seçti; seni tertemiz yaptı ve seni diğer bütün kadınlardan/dün-ya (âlemîn) kadınlarının tümünden üstün kıldı”¹³⁰ ayetinde ve benzeri ayetlerde¹³¹ geçen “âlem” kelimesi “dünya” manasındadır.

2. 4. Dünya Kelimesinin Müradifleri

Bu arada dünya kelimesinin müradifi olarak “el-ülâ” (الأولى),¹³² “el-âcile”¹³³ (الأعجالة) ve “ed-dâr” (الدَّارِ)¹³⁴ kelimelerinin de kullanıldığına işaret edelim. Bir ayette “Muhakkak ki ahiret, senin için dünyadan (el-ülâ) daha hayırlıdır” (وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّكَ مِنَ الْأُولَى)¹³⁵ şeklinde geçen “el-ülâ” kelimesine başka manalar verilmişse¹³⁶ de en

124 Kur’an ve Hadislerde geçen dünya ile arz kelimeleri arasındaki ilişki ve bunların birbirinden farklı anlamlar içerdiği konusunda bkz. Bekir Tatlı, “Kur’an’da “Dünya” ve “Arz” Kelimelerinin Kullanımı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, cilt: XLVI, sayı: 2, s. 259-265; ayn. Müel., “Hadislerde “Dünya” ve “Arz” Kelimeleri -Buhârî Örneği-”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, cilt: XLVIII, sayı: 1, s. 153-168.

125 Yusuf, 12/109. Ayrıca bkz. Al-i İmran, 3/137; el-En’am, 6/11; en-Nahl, 16/36; en-Neml, 27/69; er-Rum, 30/5; Fatır, 35/44; Gafır, 40/21, 82; Muhammed, 47/10.

126 Bkz. İbn Manzûr, a.g.e., (ayn-l-m maddesi), X/265;

127 Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, (a-l-m maddesi); Asım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, (a-l-m maddesi); T.J. De Boer, “Alem”, *İA*, (Eskişehir, 2001), I/296-297; Süleyman Hayri Bolay, “Âlem”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), II/357. Ayrıca bkz. Tatlı, 19-20.

128 Bkz. Abdalbaki, a.g.e.,589-591.

129 Diğer bazı manaları için bkz. Mukatil b. Süleyman, *Kur’an Terimleri Sözlüğü*, “Âlemin” maddesi.

130 Al-i İmran, 3/42.

131 Bkz. el-Maide, 5/20, 115; el-En’am, 6/86; el-Araf, 7/80.

132 Bk. el-Kasas, 28/70; en-Necm, 53/25; en-Nâziât, 79/25; el-Leyl, 92/13; ed-Duha, 93/4.

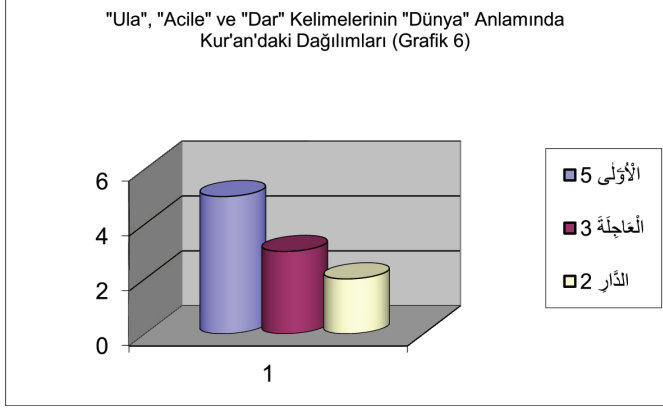
133 Bk. el-İsrâ, 17/18; el-Kiyâme, 75/20; el-İnsân, 76/27.

134 Bk. el-En’am, 6/135; el-Kasas, 28/37.

135 ed-Duha, 93/4.

136 Bkz. er-Râzi, Mefâthih, XXXI/191; Ebu’l-Ala Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, (terc. A. Asrar), (Bengisu Yay., İstanbul: 1997), VII/369; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, (Bilmen Yay., İstanbul: 1966), VIII/4054; Mahmut Toptaş, *Kur’an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, (Cantaş Yay., İstanbul : 1998), VIII/296.

fazla tercih edilen mana, “dünya”dır.¹³⁷ Aynı ayette “dünya”nın karşıtı olarak kullanılan “âhiret” kelimesinin geçmesi de bu anlamı teyit etmektedir.

“Âcile”nin geldiği kök olan “a-c-l” kelimesinin de pek çok manaları bulunmaktadır.¹³⁸ “Acele gelen, hemen gelip geçen” anlamındaki “el-âcile” şeklindeki kullanımı, Kur’an’da üç kez geçmektedir ve üç yerde de “dünya” anlamındadır.¹³⁹ “Kim hemencecik gelip geçen dünyayı (el-âcile) isterse (مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ), orada ona; dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadar hemen veririz...”¹⁴⁰ Bu ayetin ardından gelen “âhiret” kelimesi de (وَمَنْ آرَادَ الْآخِرَةَ) bunu göstermektedir. Zira bu ayetteki âhiret, bundan önceki ayette geçen “âcile”nin zıddı olarak kullanılmıştır. Âhiret “dünya”nın zıddı olduğuna göre, demek ki ayetteki “âcile” dünya demektir.

Kur’an’da muhtelif yerlerde geçen¹⁴¹ ve “ev, yurt, yuva” gibi anlamlara gelen¹⁴² “ed-dâr”¹⁴³ kelimesiyle de “dünya”nın kast edildiği görülmektedir.¹⁴⁴

Sonuç olarak şu söylenebilir: Kur’an’da dünya kelimesi ve onun müradifleriyle zaman zaman coğrafi, kozmik bir mana kast edilmiştir ve bu manada dünyayı kınama, eleştirme söz konusu değildir. Bazen de dünya kelimesiyle “dini ve ahlâki”

137 Bkz. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, el-Mektebetu’ş-Şâmile (Elektronik Kütüphane), İkinci versiyon, (<http://www.waqfeya.net/shamela>), IV/7222; et-Taberî, Te’vîl, XXX/280-281; ez-Zemahşerî, Keşşâf, IV/755; er-Râzi, Mefâtiḥ, XXXI/191; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, (Terc. M.B.Eryarsoy), (Buruc Yay., İstanbul:2003), XIX/171; Ebu’l-Fidâ İsmail İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm (Tefsîru İbn Kesîr)*, (Muessesetu’r-Reyyân, Beyrût: 1420/1999), IV/675; Mevdudi, Tefsir, VII/369; Bilmen, Tefsir, VIII/4054; es-Sâbûnî, Safvet, III/545; Toptaş, Tefsir, VIII/296.

138 Bkz. İbn Manzûr, a.g.e., (ayn- c-l maddesi), X/46-47.

139 Bkz. et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, XXIX/227, 267; ez-Zemahşerî, Keşşâf, IV/662; er-Râzi, Mefâtiḥ, XXX/199. 140 el-İsra, 17/18.

141 Bkz. Abdalbaki, a.g.e.,324-325.

142 Bkz. İbn Manzûr, a.g.e., (d-v-r maddesi), V/325.

143 Kelimenin “el-âhire” kelimesinin de başında “ed-dâru’l-âhire” şeklinde olması gerektiği, ancak hazfedildiğine dair bilgi için bkz. Ali Yılmaz, “Kur’an-ı Kerim’de Yevm/Gün Kavramıyla Zikredilen Âhiret İsimleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl 2001, sayı: 16, s. 143.

144 Bkz. İbn Manzûr, a.g.e., (d-v-r maddesi), V/325.

bir mana, bir “yaşayış tarzı”, bir “sistem” murat edilmiştir ki, yerine göre kınanan, ayıplanan, sakınılması tavsiye edilen dünya, bu anlamdaki dünyadır.¹⁴⁵

2. 5. İstılâhî Bir Terim Olarak Dünya

Dünya kelimesi istılâhî bir terim olarak âlimler tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiştir. “Dünya”yı tanımlayan âlimler doğal olarak onu mensubu oldukları bilim dallarının bakış açısından yorumlamışlardır.¹⁴⁶ O yüzden de farklı bilim dallarına göre birbirinden ayrı tanımlamalar söz konusu olmuştur. Söz gelimi bir gurup âlime göre dünya, “bu âlemin, kıyamete kadar devam edecek müddeti” demektir.¹⁴⁷ Bu tanıma göre dünya “kurulmasından kıyamete kadar geçecek zaman” demek oluyor. İkinci bir gurup âlim, dünyayı “yerle gök arasındaki eşyanın adı” olarak görüyor.¹⁴⁸ Bunlar, “gök” ve “yer”i dünya için sınır olarak kabul ediyorlar. Buna göre göğün üstü dünya olmadığı gibi, yerin altı da dünya değildir.¹⁴⁹ Daha çok kelimeler âlimlerinin görüşü olan bu iki yaklaşımdan birincisi kısaca dünyayı “zaman” olarak, ikincisi ise “mekân” olarak değerlendiriyor.¹⁵⁰

İmam el-Gazâlî (v. 505/1111), dünyayı, “ölümden önce yaşanılan zevk, şehvet, maksat, haz ve her türlü nasip” olarak görüyor. Gazâlî'nin penceresinden dünya, zaman ve mekânın dışında daha çok “hayat tarzı” olarak görünüyor.¹⁵¹ Bu hayat tarzı, her ne kadar daha çok kınanmış, (mezmûm) bir hayat tarzı ise de, bunların içinde kötülenmeyen zevkler ve duygular da vardır.¹⁵²

2007 yılının UNESCO tarafından adına ilan edildiği Mevlana (v. 672/1273) ise, dünyayı “Allah'tan gafil olmak” şeklinde değerlendirmektedir. Ona göre kumaş, para, ticaret, kadın vs. dünya değildir.¹⁵³ Bu tanımıyla Mevlana dünyayı, “cehalet” diye nitelendirmiş oluyor. Yine bu paralele olmak üzere, “kişiyi Allah'ı bilip onu düşünmekten alıkoyan her şey” dünyadır.¹⁵⁴

Dünya, “eşyanın hakikatini olduğu gibi görmemizi engelleyen, Allah'a giden yolu tıkayan ve Hak sevgisini engelleyen bir bela” olarak da tanımlanmıştır.¹⁵⁵ Burada dünya “engel” olarak görülmüş oluyor.

145 Bkz. Uludağ, “Dünya” maddesi, DİA, X/22.

146 Tasavvuf ilmine göre dünyanın tanımı için bkz. Aydar, a.g.e., 69-71.

147 Bkz. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricü's-Sâhkin*, *Kur'ani Tasavvufun Esasları*, (Çev. Heyet), (İstanbul: İnsan Yay., 1990), II/344.

148 Bkz. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricü's-Sâhkin*, II/344.

149 Bkz. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricü's-Sâhkin*, II/344.

150 Bkz. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricü's-Sâhkin*, II/344. Ayrıca bkz. Tatlı, a.g.e., 15.

151 Bkz. Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazali, *Hakikatü'd-Dünya ve ma fiha*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 1763), vr. 147a.

152 Tatlı, a.g.e., 15. Gazzâlî'nin konuyla ilgili görüşü ve bunun değerlendirilmesi için bkz. İlhami Güler, “Gazzâlî'nin İhyâda Ortaya Koyduğu İdeal Dindarlık Teorisinde Dünyanın ve Servetin Yeri”, *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)* [25-26 Aralık 2004, İSAM Konferans Salonu, Üsküdar-İSTANBUL], 2006, s. 69-80.

153 Bkz. Mevlana Celaleddin Rumi, *Mesnevi*, (Terc. V. İzbudak), (I-VI), (İstanbul 1956), I/79. Ayrıca bkz. Tatlı, a.g.e., 15-16.

154 Bkz. et-Tehânevî, a.g.e., (ed-dünyâ maddesi), I/799).

155 Bkz. Tatlı, a.g.e., 16.

Ebu Hazim Seleme b. Dinar (v. 140/757), dünya hakkında şöyle bir tanımlama yapmaktadır: “Dünya, geçip giden kısmı hayal, kalan kısmı kuruntu olan bir şeydir... Bunun böyle olduğunu bilen, onun rahatlığı ile sevinmez; belalarına da üzülmez...”¹⁵⁶

Dünyayı “nefse lezzet veren her şey” diye tanımlayanlar da vardır. Buna göre bir şey nefse hoş geliyor, ona zevk veriyorsa o dünyadır; seninle birlikte ahirete intikal eden hariç, ölümünden önce sana haz veren her şey dünyadır.¹⁵⁷

Tasavvufta¹⁵⁸ burada görüldüğü gibi “dünya” çeşitli şekillerde yorumlanmışsa da, “Allah’tan alıkoyan her şey” tanımını bunların başında gelir.¹⁵⁹

Dünya serapa “mâsiyet” olarak da tanımlanmıştır. Nitekim hakimlerden birine “dünya nedir?” diye sorulduğunda o, “sorduğunuz dünya mâsiyettir” diye cevap vermiştir.¹⁶⁰

Özellikle bu son tanımlarda tasavvufî bir bakış açısı öne çıkmaktadır. Bazı tasavvuf erbabı dünyayı, “tehlikelerine karşı dikkatli olunması ve fakat güzelliklerinden de mahrum kalınmaması gerektiği” şeklinde değerlendirirken,¹⁶¹ mutasavvıfların büyük çoğunluğu dünyayı serapa mâsiyet olarak görmüşlerdir.¹⁶²

Yakın dönem âlimlerinin bu konuda eski klasik düşünceden farklı bir bakış açısı geliştirdiği söylenebilir. Nitekim bunlardan biri olan Said Nursi’nin daha dengeli ve makul bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Onun, bir “misafirhane”ye benzettiği dünyadaki hayat için yaptığı şu tavsiye oldukça manidardır: “Hem bir misafirhanedir; öyleyse onu yapan Mihmandâr-ı Kerim’in izni dairesinde ye, iç, şükret; kanun-i dairesinde işle, hareket et; sonra arkana bakmadan çık git...”¹⁶³ Nursi, aynı zamanda “dünya”yı bir tarlaya (mezraa) benzeterek şöyle diyor: “Hem bir mezraadır; ek ve mahsulünü al, muhafaza et; ehemmiyet verme.”¹⁶⁴ O dünyanın

156 Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsfahani, *Hilyetu’l-Evliya ve Tabakatu’l-Asfiya*, (Beyrut 1407/1987), (I-X), III/238-242. Ayrıca bkz. Tatlı, a.g.e., 16-17.

157 Bkz. et-Tehânevî, a.g.e., (ed-dünyâ maddesi), I/799).

158 Temel Tasavvuf kaynaklarında dünya algısı için bkz. Zafer Erginli, “Temel Tasavvuf Klasiklerinde Dünyâ Algısına Toplu Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, cilt: XV, sayı: 2, s. 117-181; Mustafa Özden, “Tasavvufa Göre Dünya Hayatı ve Dünyevileşme”, *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları = Islamic University of Europa Journal of Islamic Research*, 2008, cilt: I, sayı: 1, s.170-174; İbrahim Sarnış, “Dünyaya Karşı Tavrı; Tasavvuf ve Dünyevileşme”, *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 2009, sayı: 13, s.89-98.

159 Bkz. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (Anka Yay., İstanbul: 2004), 174.

160 Bkz. Ebubekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebi’l-Dünya, *Mevsuatu Resaili İbn Ebi’l- Dünya*, (Beyrut 1993), (I-IV), I/186. Ayrıca bkz. Tatlı, a.g.e., 17.

161 Bkz. Ali Bolat, “Muhâsibî (ö. 241/855)’nin el-Mekâsib’i Bağlamında Tasavvufta Dünyaya Bakış ve Hakikî Zühed Anlayışı”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2003, cilt: IV, sayı: 11, s. 191-193.

162 Dünya hayatının zemmiyle ilgili uydurma rivayetler, Tasavvuftaki anlayış, Müslümanların dünya hayatı anlayışına yönelik yanlış yaklaşımları için bkz. Muhittin Uysal, “Dünyayı Yeren Asılsız Haberler, Tasavvuf ve İslam”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı: 12, s. 89-122; ayn. Müel., “Vaaz Kaynaklarında Dünya Tasavvuru ve İlgili Hadislerin Yorumu Problemi (İhya Örneği)”, *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu (17-18 Aralık 2011)*, 2013, cilt: I, s. 373-388; İsmail Lütfi Çakan, “Dünya Hayatına Karşı Müslümanların Tutumları”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1975, cilt: XIV, sayı: 1, s. 5-20.

163 Said Nursi, *Kaynaklı-İndeksli-Lügatlı Risale-i Nur Külliyyatı, Sözler*, (Nesil Yay., İstanbul: 1996), I/78.

164 Nursi, a.g.e., Sözler, I/78.

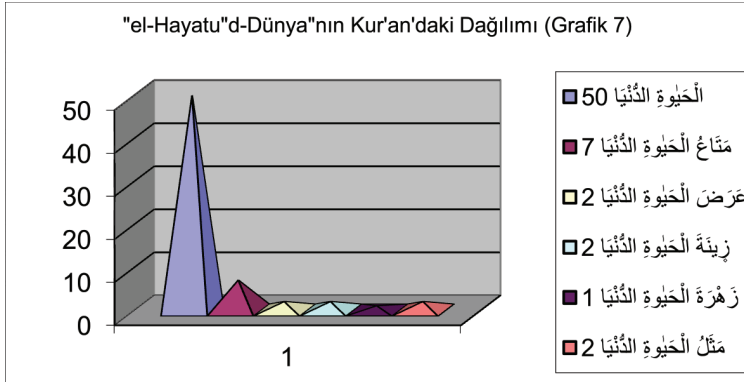
iki yüzünün olduğuna işaret ederek, bir yüzünde zâhirî bir güzellik, bir ünsiyet varsa da, bâtını ve içi daima vahşetle doludur; öteki yüzü zâhiren vahşetli ise de bâtınen daimi bir ünsiyetle doludur” der. Ona göre Kur’an, nazarları ahiretle mutasıl olan ikinci veche tevcih eder.¹⁶⁵

Konuyla ilgili çalışmaları olan başka bazı zatlar nesnel olarak değil; fakat etik olarak dünya konusunda duyarlı olunması gerektiğini söylemişlerdir.¹⁶⁶

Buraya kadar “hayat” ve “dünya” kelimelerinin sözlük ve terim anlamları ve bu bağlamda Kur’an’daki kullanışları, “dünya” anlamında istimal edilen diğer bazı kelimeler gibi hususlar üzerinde duruldu. Bundan sonra ise “el-hayâtü'd-dunya” kavramı ve Kur’an’da kullanıldığı bağlamlar üzerinde durulacaktır.

3. el-Hayâtü'd-Dünyâ Kavramı

3. 1. Terkibin Anlamı

el-Hayâtü'd-dünyâ yukarıdan beri zikredilen, anlamları hakkında bilgi verilen ve Kur’an’daki kullanışları nakledilen “hayat” ve “dünya” kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşan bir terkiptir. Hayat, “canlılık, yaşam” gibi anlamlara, dünya ise “yakın ve hazır olan” manasına geldiğine göre, dünya hayatı, yakın olan, hâl-i hazırda olan, mevcut olan hayat demektir.¹⁶⁷ Dünya kelimesini “denâet”, yani basit, değersiz, iğreti olmak kökünden alarak dünya hayatını “değersiz hayat, iğreti hayat” şeklinde değerlendirenler de olmuştur.¹⁶⁸ Terkipte geçen “dünya”nın, Kur’an’da daha çok “ahiret”in karşıtı olarak kullanılmasından hareketle “dünya hayatı”nı “değersiz, iğreti hayat” diye tanımlamanın doğru olmadığı kanaatindeyiz.¹⁶⁹ Daha önce de işaret edildiği gibi bize göre “sonraki hayat, ilerideki hayat” anlamındaki

165 Nursi, a.g.e., *Mesnevi-i Nûriye*, II/1304.

166 Mesela bkz. Sabri Ülgener, *Zihniyet ve Din*, (İstanbul 1981), 76.

167 Bkz. Okumuş, “Kur’an’a Göre Dünya Ahiret İlişkisi”, 119-121.

168 Bkz. Toshihiko Izutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, (çev.: Süleyman Ateş), Yeni Ufuk Neşriyat, ts. s. 78.

169 Ayrıca bkz. Yavuz, “Kur’an Perspektifinde Dünya-Ahiret Bütünlüğü”, 163.

“ahiret hayatı”nın karşıtı olarak “dünya hayatı”, “hâl-ı hazırda olan hayat, mevcut hayat, yaşanmakta olan hayat, yakın hayat” demektir.¹⁷⁰

3. 2. Terkibin Kur’an’daki Kullanılışları

el-Hayâtu’d-dünyâ terkibi bu haliyle Kur’an’da 64 defa tekrar edilmektedir.¹⁷¹ Bunların 38’inde zaman zaman başında *fî* (في), *bi* (ب), *min*, (من) *hazihi* (هذه) gibi harfler olduğu halde, 12’sinde herhangi bir edat bulunmaksızın meful olarak geçmiştir.

7 kere “*metâ’u’l-hayâti’d-dünyâ*” (مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا)¹⁷² şeklinde *metâ’* (مَتَاعَ) kelimesi ile,

2 kere “*arada’l-hayâti’d-dünyâ*” (عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا)¹⁷³ şeklinde *arad* (عَرَضَ) kelimesi ile,

2 kere “*meselu’l-hayâti’d-dünyâ*” (مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا)¹⁷⁴ şeklinde *mesel* (مَثَلُ) kelimesi ile,

2 kere “*ziyinetu’l-hayâti’d-dünyâ*” (زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا)¹⁷⁵ şeklinde *ziynet* (زِينَةَ) kelimesi ile ve

1 kere “*zehretu’l-hayâti’d-dünyâ*” (زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا)¹⁷⁶ şeklinde *zehre* (زَهْرَةَ) kelimesi ile birlikte isim tamlaması halinde kullanılmıştır.

4 yerde “*ve ma’l-hayâtu’d-dünyâ*” (وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا)¹⁷⁷ şeklinde isim tamlaması halindeki cümlenin mübtedası olarak;

1 yerde “*ve mâ hâzihî’l-hayâtu’d-dünyâ*” (وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا)¹⁷⁸ şeklinde mübteda olan “hazihi” (هذه)den bedel olarak¹⁷⁹ geçmiştir. 6 yerde de “*ve ğarrathumu’l-hayâtu’d-dünyâ*” (وَعَرَّتْكُمْ الْحَيَاةُ)¹⁸⁰ “*ve ğarratkumu’l-hayâtu’d-dünyâ*” (فَلَا تَعَرَّتْكُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا)¹⁸¹, “*fe lâ tağurrannakumu’l-hayâtu’d-dünyâ*” (فَلَا تَغُرَّرَنَّكُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا)¹⁸² şeklinde “kandırmak, aldatmak” manasına gelen (غر) fiilinin faili olarak geçmiştir. 1 kere de “*zuyyine*” (زَيِّنَ)¹⁸³ ibaresinde geçtiği üzere “*zuyyine*” (زَيِّنَ) şeklindeki meçhul mazi fiilin naibi faili olarak kullanılmıştır.

170 Ayrıca bkz. M. Öztürk, “Kur’anın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevi Hayatın Anlamı”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, s. 67.

171 Bk. Abdalbâkî, a.g.e., (ha-y-y maddesi), 275-276.

172 Bk. Âl-ı İmrân, 3/14; et-Tevbe, 9/38; Yûnus, 10/23; el-Kasas, 28/60, 61; eş-Şûrâ, 42/36; ez-Zuhuruf, 43/35.

173 Bk. en-Nisâ, 4/94; en-Nûr, 24/33.

174 Bk. Yunûs, 10/24; el-Kehf, 18/45.

175 Bk. el-Kehf, 18/28, 46.

176 Bk. Tâhâ, 20/131.

177 Bk. Âl-ı İmrân, 3/185; el-Enâm, 6/32; er-Râd, 13/26; el-Hadid, 57/20.

178 Bk. el-Ankebût, 29/64.

179 Bk. Derviş, a.g.e., VII/458.

180 Bk. el-Enâm, 6/70, 130; el-A’râf, 7/51.

181 Bk. el-Câsiye, 45/35.

182 Bk. Lokmân, 31/33; Fâtır, 35/5.

183 Bk. el-Bakara, 2/212.

3. 3. Terkibin Türkçeye Tercümesi

Bu terkip Kur'an'da her zaman “*el-hayâtü'd-dünya*” (الحياة الدنيا) şeklinde sıfat tamlaması olarak geçmektedir; “*hayâtü'd-dünyâ*” (حياة الدنيا) biçiminde izafet terkihi halinde geçtiği herhangi bir yer yoktur. Buna rağmen mütercimlerimiz ekseriyetle terkihi isim tamlaması gibi düşünmüş ve “*dünya hayatı*” şeklinde tercüme etmişlerdir. Nitekim bir heyet-ı ilmiye tarafından hazırlanıp İzmirli İsmail Hakkı'nın (v. 1946) tetkik ve tashihinden geçerek Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlıca olarak tab' edilen *Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercemesinde*¹⁸⁴ de, en son yayınlanan tercümelelerde de terkip çoğunlukla bu şekilde Türkçeye aktarılmıştır.¹⁸⁵ Sözü ettiğimiz Osmanlıca tercümede terkip bazen “*hayat-ı dünya*” şeklinde çevrilmiştir.¹⁸⁶ Bazen “*dünya hayatı*” şeklinde,¹⁸⁷ zaman zaman da ayetlerde geçen “*hayat*” kelimesi görmezlikten gelinerek “*dünyada*” şeklinde tercüme edilmiştir.¹⁸⁸ Muhammed Hamdi Yazır (v. 1942) ise *Hak Dini Kur'an Dili*'nde kelimeyi çoğunlukla orijinaline sadık kalıp sıfat tamlaması olarak değerlendirmiş ve başka hiçbir mütercimimizin yapmadığı bir şekilde “*dünya hayat*” biçiminde tercüme etmiştir. Yazır dünya kelimesinin “en yakın” yahut “pek alçak” anlamına geldiğine değinerek, bu terkihi isim tamlaması olmadığına bilhassa işaret etmekte ve *hayat-ı dünyanın*, dünyanın hayatı olmadığını, “dünya denilen hayat”, yani “süflî, alçak hayat”, yahut “bugün fiilhâl içinde bulunmak itibarıyla en yakın hayat” manasında olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁹ Dolayısıyla ona göre bu terkip, bir sıfat tamlaması olarak değerlendirilmeli ve buna göre çevrilmelidir.¹⁹⁰ Yazır, tefsir kısmında ise daha ziyade hayat-ı dünya demeyi tercih etmiştir.

İlk kez 1952-1953 yıllarında piyasaya sürülen Hasan Basri Çantay'ın (v. 1964) *Kur'an-ı Hakim ve Meal-ı Kerim* adlı mealinde¹⁹¹ ise “*dünya hayatı*” şeklinde çev-

184 Hakkında bilgi için bk. Hidayet Aydar, “Türklerde Kur'an Çalışmaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 1, (İstanbul 1999), 186.

185 Bunlardan bazıları için bk. Ali Rıza Sağman, *Lafzen ve Mealên Kur'an-ı Hakim'in Tercemesi*, (İstanbul 1980), 95, 106; Hasan Karakaya ve diğerleri, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Mealî, (Çağ Mealî)*, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1981), 35, 52; Abdülvehhâp Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Mealî*, (Ankara ts.), 12, 31, 303; M. Beşir Eryarsoy – Ahmet Ağrakça, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Mealî*, (İstanbul 1999), 14, 33, 34, 52; Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Hakim ve Açıklamalı Mealî*, (İstanbul 1998), 12, 31, 32, 50; Ahmed Davudoğlu, *Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Mealî, (Türkçe Anlamı)*, (İstanbul ts.), 14, 33, 34, 52; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Mealî Alisi*, (Ankara 1997), 14, 33, 34, 52; Hafız Osman, *Türkçe Açıklamalı Kur'an-ı Kerim*, (Haz. A. Varlı), (İstanbul ts.), 14, 33, 34, 52; Ali Fikri Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Mealî Alisi*, (İstanbul ts.), 14, 33, 34, 52; Mehmet Nuri Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Mealî*, (Ankara 2000), 12, 31, 32, 50, 73.

186 Bk. Heyet, *Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercemesi*, (İstanbul 1344/1926), 25, 109.

187 Bk. Heyet, *Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercemesi*, (İstanbul 1344/1926), 56, 57, 89, 123.

188 Bk. Heyet, *Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercemesi*, (İstanbul 1344/1926), 25.

189 Bk. Yazır, a.g.e., I/403.

190 Ne var ki, Yazır'ın mealini sadeleştirerek yeniden tab edenlerin çoğunluğu Yazır'ın buradaki hassasiyetini göz ardı etmişler ve ifadeyi “dünya hayatı” diye çevirmişlerdir. Nitekim Sadi Çöğenli ve Nevzat H. Yanık'ın *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Mealî* (İstanbul: Huzur yay., 1996) adıyla; Selahattin Kaya, Cahit Baltacı ve Kerim Aytekin'in de *Hak Dini Kur'an Dili Mealî* (İstanbul: Eser neş., ts.) adıyla sadeleştirdikleri meallerde tabir hep “dünya hayatı” şeklinde Türkçeye aktarılmıştır. Buna karşılık Düccane Cündioğlu'nun *Kur'an-ı Kerim ve Mealî* adıyla hazırlayıp yayınladığı sadeleştirmede bu incelik korunmuş ve tabir “dünya (alçak) hayat” şeklinde çevrilmiştir.

191 Hakkında bilgi için bk. Aydar, “Türklerde Kur'an Çalışmaları”, 202-204.

rilmiştir.¹⁹² Süleyman Ateş de mealinde çoğunlukla terkibi “dünya hayatı” şeklinde Türkçeye aktarmıştır.¹⁹³ Ateş birkaç yerde de terkibi sıfat tamlaması olarak değerlendirmiş ve “yakın hayat” diye çevirmiştir.¹⁹⁴ Ali Özek başkanlığında bir heyet tarafından hazırlanan mealde de *dünya hayatı* diye tercüme edilmiştir.¹⁹⁵ Ancak Ahzâb suresi 28. ayetinde “dünya dirliği” diye çevrilmiştir. Yaşar Nuri Öztürk ise, zaman zaman diğer mütercimler gibi tabiri *dünya hayatı* diye çevirmişken,¹⁹⁶ çoğunlukla da dünya yerine “iğreti” kelimesini kullanarak “iğreti/sefil hayat” şeklinde sıfat tamlaması olarak çevirmektedir.¹⁹⁷ Öztürk’ün “dünya hayatı” kavramını sadece “dünya” diye çevirdiği de olmuştur.¹⁹⁸

Mütercimlerimizin bir kısmının, sıfat tamlaması olan bu terkibi, isim tamlaması şeklinde değerlendirerek mana vermelerini, Türkçede öteden beri bu kullanımın yaygın olmasına bağlıyoruz. Ayrıca hayat kelimesine atfedilen dünya kelimesinin, aralarındaki yakın ilişkiden dolayı zamanla üzerinde yaşadığımız gezegenin ismi ile özdeşleşerek sıfat niteliğini kaybetmesi de bu şekilde değerlendirilmesinde etkili olmuştur. Mütercimlerimizin bu espriyi ve inceliği fark ettikleri, ancak teamüle uyararak böyle yaptıkları kanaatindeyiz. Nitekim bunlardan bazılarının, zaman zaman parantez içinde, bazen de doğrudan, dünya kelimesinden sonra “alçak, sefil, iğreti, yakın” gibi sıfatlar koyduklarını veya bu yönde açıklamalar yaptıkları görülüyor.¹⁹⁹ Bununla beraber mütercimlerimizin kahir ekseriyeti bu terkinin geçtiği yerlerin büyük bir kısmında sadece “dünya hayatı” demekle yetinmişlerdir. Bu tutumun doğru olup olmadığı ve bazı yanlış anlaşılmalara sebebiyet verip vermediği tartışılabilir.

3. 4. Terkinin İstılâhî Anlamı ve Bazı Mülâhazalar

Bütün bunları hesaba katarak bilhassa coğrafi alan manasında *el-hayâtü'd-dünyâ* ile ağırlıklı olarak üzerinde yaşadığımız gezegende sürdürülen hayatın murat edildiği müfessirlerimizce dile getirilmiştir. Şüphesiz bu doğru bir tanımlamadır, ancak bize göre yeterli değildir. *el-Hayâtü'd-dünyâyı*, sadece üzerinde yaşadığımız bu gezegende sürdürdüğümüz hayatla sınırlandırırsak, bugün olmasa bile ileride bu ayetleri izahta sıkıntı ile karşılayabiliriz.

Bilindiği gibi insanlık, bilim alanında, bu arada bilhassa Uzay bilimleri alanında oldukça büyük ve başarılı mesafeler kat etmektedir. Aya ayak basıldıktan

192 Bk. Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-ı Kerim*, (İstanbul 1404/1984), II/503, 538, 541, 549, 571, 847, 855, 858, 873; II/895, 896, 974...

193 Bk. Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, (İstanbul: Yeni Ufuklar neşr., ts.), 12, 50, 92, 143, 168.

194 Bk. Ateş, *Meal*, 210, 217, 404, 583.

195 Ali Özek, H. Karaman, A. Turgut, M. Çağrıncı, İ.K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali (TDV Meali)*, (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 12, 32, 33, 50, 64.

196 Bk. Y.N. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, (İstanbul: Yeni Boyut, 2000), 14, 33.

197 Bk. Y.N. Öztürk, *Meal*, 34.

198 Bk. Y.N. Öztürk, *Meal*, 14.

199 Mesela bk. Suat Yıldırım, *Meal*, 12.

sonra diğer gezegenlere ulaşma, uzayda savunma sistemleri kurma (*yıldız savaşları projesi*) gibi önemli başarılar elde edilmiş bulunmaktadır.²⁰⁰ 2001 yılının Nisan ayında Dennis Tiro adında Amerikalı bir iş adamı, turistik amaçlı olarak Rus bilim adamları ile birlikte uzaya yolculuk yaptı.²⁰¹ Bu, bilim adamları dışında bir kişinin uzaya yaptığı ilk seyahat oluyordu. Bunu, daha sonraları başka bazı iş adamlarının yaptığı seyahatler takip etti. Önümüzdeki yılların, tıpkı dünyanın herhangi bir kıtasına yapıldığı gibi, uzaya da turistik seyahatlerin düzenlendiği yıllar olacağını söylemek, kehanet sayılmamalıdır. Esasen buna yönelik çalışmalar başlamış bulunmakta, hatta şimdiden rezervasyon bile yapılmaktadır.²⁰²

Bunun bir adım ötesi olarak, uzayda veya herhangi bir gezegen üzerinde kolonilerin kurulması gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Bu yönde dahi ciddi planların ve hazırlıkların yapılmakta olduğu bilinmektedir. Nitekim bunun için –şimdilik– bilhassa Mars gezegeni düşünülmektedir. Basında yer alan haberlere göre gezegen üzerinde bir takım kolonilerin kurularak, buradan bazı insanların geri dönmek ve ölüncüye kadar orada yaşamak üzere götürülmesi planlanmaktadır. Bunun için Nobel ödüllü fizikçi Prof. Gerardus't Hooft'un başında bulunduğu “Mars One” adıyla bir proje başlatılmış bulunmaktadır. Projeye göre 2025 yılında gezegene gidilecektir. Kimlerin gideceği ise yapılan başvurulara göre tespit edilecektir. Projenin açıklanmasından kısa bir süre sonra aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 100 ülkeden ikiyüzbin kişi müracaatta bulunmuştur.²⁰³ Yapılan ilk elemelerde aralarında Türkiye'den bazı kişilerin bulunduğu²⁰⁴ bir grup seçilmiş bulunmaktadır.²⁰⁵

ABD'nin özel uzay-havacılık şirketi olan SpaceX'in kurucusu Elon Musk da, Mars'a insan gönderme planları yapanlardan biridir. Musk, 500 bin dolarlık bilet parasını ödeyen gönüllülerle Kızıl Gezegen'de 80 bin nüfuslu bir koloni kurmak yönünde bir proje üzerinde çalıştığını deklare etmiştir.²⁰⁶

Yine uzay araştırmaları alanında son dönemlerde basına yansıyan bilgilere göre ilgili bilim adamları uzayda tıpkı dünya diyebileceğimiz kadar dünyaya benzeyen gezegenlerin varlığını tespit etmiş bulunmaktadırlar. Bu gezegenlerde başta su olmak üzere dünyada yaşamak için elzem olan elementlerin bulunduğu, dolayısıyla yaşam koşullarının mevcut olduğu iddia edilmektedir.²⁰⁷ Bu gezegenler

200 Bk. “Mars Rüyası 2016 Yılında”, <http://www.milliyet.com.tr/content/teknoloji/tek005/tekn020.html> (17 Mayıs 2014).

201 Bk. “Turist Tito Uzayda”, <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/hur/turk/01/04/30dunya/30dun.htm> (17 Mayıs 2014).

202 Bk. Tulühan Tekelioğlu, “Uzaya bir'ki”, <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/tatilpazar/turk/98/02/15/eklab/29ekl.htm> (16 Eylül 2014).

203 “Mars Kolonisine 11 Türk Başvurdu”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/24509744.asp> (16 Eylül 2014).

204 “İşte Mars'a Gidecek Üç Türk”, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bilim-teknik/24301/iste_Mars_a_gidecek_3_Turk.html# (16 Eylül 2014); “Türkler Mars'a Gidiyor! MarsOne Koloni Projesi”, <http://www.kadinhaberleri.com/dunya/turkler-marsa-gidiyor-marsone-koloni-projesi-h66433.html> (16 Eylül 2014).

205 “Marsta İnsan Kolonisi Kurulacak”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25489066/> (16 Eylül 2014).

206 “Mars'a 80 bin Nüfuslu Koloni”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25401439/> (16 Eylül 2014).

207 Bkz. “An Earth-sized planet with an Earth-like density”, http://www.nature.com/search?q=%20Kepler-78b%20&q_match=all&sp-a=sp1001702d&sp-m=0&sp-p-1=phrase&sp-sfv1-field=subject%7Cujournal&sp-x-

şimdilik mesafe olarak dünyaya oldukça uzaktırlar; ancak insanoğlunun, buluşlarıyla, gitgide uzak mesafeleri yakınlaştırdığı hesaba katılırsa ileride bu mesafenin oralara gitmek için bir engel teşkil etmeyeceği söyleyenebilir.

Bu çalışmaların başarıya ulaşması halinde, dünyanın dışındaki herhangi bir yerde yeni bir yaşam alanı kurulacak ve insanların orada hayat sürmesi söz konusu olacaktır. Burada yaşanılacak hayata, dünyadakine kıyasla “Mars hayatı” diyebiliriz. Daha sonraları gidilecek yeni gezegenlerde de o gezegenlerin adına nispetle bir takım isimlendirmeler yapılacaktır.

Burada dünya dışı varlıkların olma olasılığı, bunların ahiret öncesi hayatları gibi hususlar da hatırdta tutulmalıdır.²⁰⁸

Kur’anda bilhassa coğrafi bir alanın söz konusu edildiği ayetlerde geçen *el-hayâtu'd-dünyâ* ile üzerinde yaşadığımız bu gezegenin kastedildiğinin kabul edilmesi ve mananın bununla sınırlandırılması halinde, coğrafi olarak Dünyanın dışındaki bir alanda –mesela Mars’ta- sürdürülecek bir hayatı, Kur’anda sıkça sözü edilen *el-hayâtu'd-dünyâ* kapsamı içinde değerlendirmek mümkün olmayacaktır. Rabbimizin sıkça vurgu yaptığı, dikkatleri çektiği “*el-hayâtu'd-dünyâ*”, Mars ve diğer gezegenlerde olabilecek hayatları kapsamayacak, onlarda yaşayanlar için bu ayetler herhangi bir anlam ifade etmeyecektir. Çünkü onlar dünyada yaşamıyor olacaklardır.

O açıdan biz, bu tanımlamanın, dünyanın dışındaki alanlarda yaşanılması muhtemel hayatları da içine alacak şekilde daha geniş kapsamda yapılması gerektiğine inanıyoruz. Bunun için Kur’andaki *el-hayâtu'd-dünyâ* ile coğrafi bir alanın kastedildiği yerlerde bile üzerinde yaşamakta olduğumuz bu gezegende sürdürülen hayatın değil, diğer gezegenlerde söz konusu olabilecek hayatları da kapsayacak şekilde “geçici hayat”ın, “sonu olan hayat”ın, “bitecek olan hayat”ın, “yakın hayat”ın veya “ahiretin mukabili olan hayat”ın murat edildiğini söylemenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Böyle bir anlayış, esasen Kur’an’ın her yerinde daima sıfat tamlaması halinde geçen terkinin gramatik yapısına da daha uygun düşmektedir. Bu takdirde nerede yaşanılırsa yaşanılınsın, hangi gezegende olursa olsun, yaşanılan bütün hayatlar, ahiret hayatının mukabili olması, ona göre yakın olması itibariyle “*el-hayâtu'd-dünyâ*” kavramının kapsamı içine girmiş olacak; “*el-hayâtu'd-dünyâ*” konulu ayetler nerede yaşarlarsa yaşasınlar herkese, bütün insanlara hitap ediyor olacaktır.

1=ujournal&submit=go (14 Ağustos 2015) “Tıpkı Dünya gibi”, [http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/01/08/](http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/01/08/tipki-dunya-gibi) tipki-dunya-gibi (14 Ağustos 2105); “Büyüklüğü, ‘içeriği’ tıpkı Dünya”, [http://www.aksam.com.tr/dunya-buyuklugu-icerigi-tipki-dunya/](http://www.aksam.com.tr/dunya-buyuklugu-icerigi-tipki-dunya/haber-257244)haber-257244 (14 Ağustos 2015).

208 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Bahattin Dartma, “İlmi Bir Tefsir Denemesi: Kur’an Bağlamında Dünya Dışındaki: Gök Cisimlerinde Canlı Varlıkların Olabileceğine Dair”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* _ [www.dinbilimleri.com], 2004, cilt: IV, sayı: 4, s. 7-16; ayn. Müel., “Kur’ân’a Göre Dünya Dışında Hayat”, *Kur’an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi*, 1998, cilt: I, sayı: 8, s. 41-47.

Kur’anda sözü geçen el-hayâtü’d-dünyâ kavramı her birey için ayrı ayrı düşünülebileceği gibi, tüm insanlar, hatta dünya denen gezegen üzerinde hayat sürdüren tüm varlıklar için de değerlendirilebilir. Birinci değerlendirmeye göre dünya hayatı, “insanın doğumundan ölümüne kadar yaşadığı süre, geçirdiği ömür” demektir. Buna göre dünya hayatı, “tek tek her bireyin dünya denen gezegen üzerinde (veya ileride söz konusu olabilecek gezegenlerde) yaşadığı süre” anlamına gelmektedir. Bu anlayışa göre dünya hayatı zamandan ibarettir; belli bir süre yaşanan zamandır. Bilindiği gibi insan bu sınırlı hayatını dünya denen gezegende geçirir; orada yaratıcısı tarafından kendisine sunulan nimetlerden faydalanır. İyi veya kötü işlerle bu hayatını geçirir. Sonunda Allah’ın huzuruna gider. İşte yaşadığı bu süreç, onun dünya hayatıdır.

İkinci yaklaşıma göre ise dünya hayatı, “dünya denen gezegen üzerinde (veya ileride söz konusu olabilecek gezegenlerde) yaşayan tüm varlıkların geçirdiği süre”dir. Burada da yine aynı anlam söz konusu olmakla birlikte, dünya hayatı sadece bir bireyin yaşadığı ve onun ölmesiyle de sona eren bir zaman değil; bütün insanların, hatta tüm varlıkların dünya denen gezegen üzerinde (veya ileride söz konusu olabilecek gezegenlerde) sürdürdükleri hayattır. Buna göre dünya hayatı, dünya denen gezegen üzerinde (veya ileride söz konusu olabilecek gezegenlerde) canlılığın var olmasıyla başlayıp, yine onun üzerinde canlılığın bitmesiyle, belki de onu da aşkın bir anlayışla kâinata canlılık emaresi gösteren hiçbir varlığın kalmaması, bütün canlıların yok olmasıyla sona eren bir hayattır. Bu anlayışta da yine dünya hayatı zamanla ilişkilendirilmiştir; yani dünya hayatı belli bir zaman yaşanan sınırlı bir süreçtir.

el-Hayâtü’d-dünyâ kavramının bir de mekân boyutu vardır. Buna göre kavramla bir mekânın; güneş sistemine bağlı gezegenlerden biri olan “dünya” adlı gezegenin üzerinde (veya ileride söz konusu olabilecek gezegenlerde) yaşanan hayat murat edilmiş olmaktadır.

Bununla birlikte dünya hayatını “bir yaşam tarzı” şeklinde de değerlendirmek mümkündür. Bu noktadan baktığımızda dünya hayatını, “tek tek her bireyin kendisine tanınan zaman süresi içinde hayatına verdiği şekil, yaşadığı hayat tarzı”; “belli bir inanç sistemini, felsefi bir anlayışı, beşeri veya sosyal bir doktrini esas alarak buna göre hayatını şekillendiren gurupların, cemaatlerin, devletlerin, kitlelerin yaşam tarzı” veya “bütün insanların dünya üzerinde (veya ileride söz konusu olabilecek gezegenlerde) sürdürdükleri hayat tarzı” gibi muhtelif şekillerde yorumlayabiliriz.²⁰⁹

209 Ayrıca bkz. Güler, “Gazzâlî’nin İhyâda Ortaya Koyduğu İdeal Dindarlık Teorisinde Dünyanın ve Servetin Yeri”, 73-74; M. Öztürk, “Kur’an’ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevi Hayatın Anlamı”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, s. 67.

Sonuç

Buraya kadar nakledilenlerden, “el-hayâtü'd-dünyâ” terkininin mühim bir terkip olduğu anlaşılmaktadır. Terkibi oluşturan “el-hayat” ve “ed-dünya” kelimeleri birbirinden ayrı olarak Kur'an'da zikredildikleri gibi, bir arada da kullanılmışlardır. Dünya kelimesinin ihtiva ettiği “denâet” manasından hareketle “el-hayâtü'd-dünyâ” terkinine “değersiz, süfli, alçak hayat” gibi anlamlar verilmişse de biz bunun doğru olmadığını göstermeye çalıştık. Bize göre bu terkip ile –yine dünya kelimesinin ihtiva ettiği manadan hareketle- “şu anımıza göre uzak olan ahiretin mukabili olan yakın hayat, el-an yaşamakta olduğumuz hayat” kastedilmiştir. Yine “el-hayâtü'd-dünyâ” ile “dünya denen gezegen üzerinde sürdürülen hayat”ın kastedildiğini ima eden açıklamaların bulunduğuna işaret ettik; bunun doğru olmadığını, böyle bir yaklaşımın terkinin Kur'an'daki mana boyutunu daralttığını belirttik. Doğrusunun, “ahiretin mukabili olan hayat” olduğunu; ister dünya denen gezegende olsun, ister ileride muhtemel başka bir gezegende olsun terkinin buralarda yaşanan/yaşanacak olan hayatları kapsadığını izah etmeye çalıştık. Ayrıca Kur'an'ın eleştirdiği dünyevî hayatın, “yerküre manasında dünyada sürdürülen hayat” olmadığını, “dünya üzerinde yaşanan anlayışlar, yaşam biçimleri, bir takım beşerî sistemlerle şekillenen hayatlar” olduğunu göstermeye çalıştık. Buna göre Kur'an'daki el-hayâtü'd-dünyâ” terkinin, bu izahlar göz önünde bulundurularak tercüme ve tefsir edilmeli, “dünya hayatı” anlayışı bu istikamette şekillendirilmelidir.

Kaynakça

- Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, (el-Kâhira: Dâru'l-Hadîs, 1417/1996).
- Abdelhaleem, Muhammed, “Kur'an'da Ahiret - Dünya ve Dünya Hayatı”, (çev. Şehmus Demir), *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, 1998, cilt: I, sayı: 3, s. 321-333.
- Ali el-Kari, *Mirkâtu'l-Mefâtiħ Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002.
- Altıntaş, Halil – Şahin, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meali*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003).
- Altıntaş, Ramazan, “İslamî Anlayışa Göre “el-Hayâtü'd-Dünyâ” Kavramını Yorumlama Biçimleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, cilt: VII, sayı: 1, s. 129-159.
- Altıntaş, Ramazan, “İslami Gelenekte “el-Hayâtü'd-Dünyâ” Kavramını Anlama Biçimleri”, *Bir Kelam Problemi Olarak Din-Dünya İlişkisi” İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı VII. Eğitim- Öğretim Meseleleri Koordinasyonu Toplantısı ve Sempozyumu, 06-08 Eylül 2002 Çorum*, 2003, s. 11-36.
- Asım Efendi Mütercim, *Kâmûs Tercemesi*, (İstanbul 1304).
- Ateş, Süleyman, *Kur'an Ansiklopedisi*, İstanbul: 1997-2003, “Dünya” maddesi.
- Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, (İstanbul: Yeni Ufuklar neşr., ts.):
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri (Tefsir)*, (İstanbul: Yeni Ufuklar neşr., ts.).
- Aydar, Hidayet, *Bazı Kur'an Ayetlerinin Işığı Altında el-Hayâtü'd-Dünyâ Kavramı*, Bişkek: Başak Yayınları, 2007.
- Aydar, Hidayet, “Türklerde Kur'an Çalışmaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 1, (İstanbul 1999).

- Bardakçı, Mehmet Necmettin, “Azîz Mahmud Hüdâyî'nin Tasavvufî Düşüncesinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Hayat”, *Aziz Mahmud Hüdai Uluslararası Sempozyumu Bildirileri 20-22 Mayıs 2005*, cilt 1, (Edit. H. Kamil Yılmaz), Üsküdar Belediye Başkanlığı.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, (Bilmen Yay., İstanbul: 1966).
- Bolat, Ali, “Muhâsibî (ö. 241/855)'nin el-Mekâsib'i Bağlamında Tasavvufta Dünyaya Bakış ve Hakikî Zühd Anlayışı”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2003, cilt: IV, sayı: 11, s. 177-196.
- Bolay, Süleyman Hayri, “Âlem”, *DİA*, c. II (İstanbul: TDV Yayınları, 1989).
- Büyük Larousse Sözlük*, (Milliyet Yay. İstanbul ts.), “Dünya” maddesi.
- Carra de Vaux, “Dünyâ”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1977).
- Cebecioglu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (Anka Yay., İstanbul: 2004).
- el-Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd, *es-Sıhah Tâcu'l-Luğa ve Sıhah'l-Arabiyye*, (Tahk. A.Attâr), (Dâru'l-İlmî'l-Mellâyîn, Beyrût: 1990).
- Coşkun, Ahmet, “Kur'an-ı Kerim'in Dünya ve Ahiret Bakışı”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, sayı: 4, s. 267-284.
- Çağrı, Mustafa, “Hayâ” maddesi, *DİA*, XVI, (İstanbul 1997).
- Çakan, İsmail Lütfî, “Dünya Hayatına Karşı Müslümanların Tutumları”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1975, cilt: XIV, sayı: 1, s. 5-20.
- Çakan, İsmail Lütfî, “İslâm'da Dünya -Âhiret Dengesi”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, 1974, cilt: XIII, sayı: 5, s. 275-288.
- Çakan, İsmail L.- Solmaz, N. Mehmed, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, (Altınoluk Yay., İstanbul 1994).
- Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-ı Kerim*, (İstanbul 1404/1984).
- Dalkılıç, Mehmet, *İslam Mezheplerinde Ruh*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004).
- Dartma, Bahattin, “Kur'an'a Göre Dünya Dışında Hayat”, *Kur'an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi*, 1998, cilt: I, sayı: 8, s. 41-47.
- Dartma, Bahattin, “İlmî Bir Tefsir Denemesi: Kur'an Bağlamında Dünya Dışındaki: Gök Cisimlerinde Canlı Varlıkların Olabileceğine Dair”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* _ [www.dinbilimleri.com], 2004, cilt: IV, sayı: 4, s. 7-16.
- Davudoğlu, Ahmed, *Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Mealî*, (*Türkçe Anlamı*), (İstanbul ts.).
- Demirci, Mehmet, “Ölümdeki Hayat (Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm)”, *Tasavvuf Dergisi*, Ankara 2000, 12-13.
- Demirci, Mehmet, “Zâhidlik Nedir, Dünyâ Âhiret Dengesi Nasıl Kurulur?”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, sayı: 4 [Prof. Dr. Ömer Yiğitbaşı'na Armağan], s. 105-128.
- Demirci, Muhsin, *Kur'an'ın Temel Konuları*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2000).
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 1998).
- Demir, Şehmus, *Kur'an'ın Dünya Hayatına Bakışı ve Dünya Ahiret Münasebeti*, (Yüksek Lisans tezi), Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Erzurum 1995.
- ed-Dervîş, Muhyiddîn, *İrâbu'l-Kur'âni'l-Kerim ve Beyânuh*, (Dimaşk 1417/1996).
- Doğan, Lütfî, “Dünyâ ve Âhiret”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, 1967, cilt: VI, sayı: 3, s. 54-56.
- Efe, Adem, “Hz. Peygamber ve İslam'ın Dünya Karşısındaki Tutumu”, *VI. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*, 21 Nisan 2003, 2006, s. 87-96.
- Erginli, Zafer, “Temel Tasavvuf Klasiklerinde Dünyâ Algısına Toplu Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, cilt: XV, sayı: 2, s. 117-181.

- Eryarsoy, M. Beşir- Ağırakça, Ahmet, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, (İstanbul 1999).
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakub, el-Kâmûsü'l-Muhît, (Tahk. Mektebu Tahkiki't-Turas fi Müessesti'r-Risale), 1426/2005.
- el-Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *Hakikatü'd-Dunya ve ma fiha*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 1763), vr. 147a.
- Güler, İlhami, “Gazzâlî'nin İhyâda Ortaya Koyduğu İdeal Dindarlık Teorisinde Dünyanın ve Servetin Yeri”, *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*_[25-26 Aralık 2004, İSAM Konferans Salonu, Üsküdar-İSTANBUL], 2006, s. 69-80.
- Güngör, Mevlüt, *Kur'an Araştırmaları 2*, (İstanbul 1996).
- el-Haddâdî, Abdurrauf b. Tacu'l-Arifin b. Ali, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'î's-Sağîr*, Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyye el-Kubrâ, 1356.
- Hafız Osman, *Türkçe Açıklamalı Kur'an-ı Kerim*, (Haz. A. Varlı), (İstanbul ts.).
- el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, (Tahk. M.Mahzûmî-İ.Samerrâî), (Müessestü'l-Alemi'l-Matbû, Beyrût: 1988).
- el-İsfahani, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillâh, *Hilyetu'l-Evliya ve Tabakatu'l-Asfiya*, (Beyrut 1407/1987).
- el-İsfahânî, er-Rağîb, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, Mektebetu Nezar Mustafa el-Baz, ts.
- İbn Düreyd, Ebûbekir Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî, *Cemheretu'l-Luga*, (Dâru Sadr, Beyrût, ty).
- İbn Ebî'd-Dünya, Ebubekir Abdullâh b. Muhammed, *Mevsuatu Resaili İbn Ebî'd- Dünyâ*, (Beyrut 1993).
- İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn, Kur'anî Tasavvufun Esasları*, (Çev. Heyet), (İstanbul: İnsan Yay., 1990).
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm (Tefsîru İbn Kesîr)*, (Muessesetu'r-Reyyân, Beyrût: 1420/1999).
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim el-İfrîkî el-Mısırî, *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrût: Daru Sadır, 2003).
- Kutluer, İlhan, “Hayat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998).
- İzutsu, Toshhiku, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Terc. S.Ateş), (İstanbul: Yeni Ufuklar neşriyat, ts.).
- Karakaya, Hasan ve diğerleri, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, (Çağ Meali)*, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1981).
- Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, (TDV Yay. Ankara 2003).
- el-Kurtubi, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Tahk. Ahmed el-Berduni-İbrahim Eттаfiyyiş), (el-Kahire: Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1384/1964).
- el-Mâverdi, Ebu'l-Hasan, *Tefsîru'l-Mâverdi en-Nüket ve'l-Uyûn*, (Tahk. Es-Seyyib İbn Abdilmaksud), Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Mevdudi, Ebu'l-Ala, *Tefhimu'l-Kur'ân*, (terc. A. Asrar), (Bengisu Yay., İstanbul: 1997).
- Meydan Larousse*, (Sabah Yay., İstanbul: ts.), “Dünya” maddesi.
- Mukâtil b. Süleyman, *Kur'an Terimleri Sözlüğü*, (Çev. Beşir Eryarsoy), İstanbul: İşaret Yayınları, 2004.
- Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, (Tahk. Abdullâh Mahmud Şahhate), Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423.
- Mukâtil b. Süleymân, *el-Vucûh ve'n-Nazâir*, (Haz. Ali Özek), (İstanbul 1993).
- Nursi, Said, *Kaynaklı-İndeksli-Lügath Risale-i Nur Külliyyati, Sözler*, (Nesil Yay., İstanbul: 1996).

- Okumuş, Mesut, “Kur’an’a Göre Dünya Ahiret İlişkisi”, *VIII. Kur’an Sempozyumu: Günümüz Dünyasında Müslümanlar*__14-15 Mayıs 2005 / Yozgat, 2006, s. 117-148.
- Okumuş, Mesut, “Kur’an ve Sünnette Dünya ve Ahiret Hayatına Bakış”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2010, cilt: XLVI, sayı: 1, s. 119-144. Ayrıca bkz. *Diyanet İlmî Dergi*, 2012, sayı: özel sayı, s. 721-747.
- Osman, Hafız, *Türkçe Açıklamalı Kur’an-ı Kerim*, (Haz. A. Varlı), (İstanbul ts.).
- Özarlan, Selim, “Din-Dünya İlişisine Kur’ani Açından Bir Yaklaşım”, “*Bir Kelam Problemi Olarak Din-Dünya İlişkisi*” *İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı VII. Eğitim- Öğretim Meseleleri Koordinasyonu Toplantısı ve Sempozyumu, 06-08 Eylül 2002 Çorum*, 2003, s. 249-256.
- Özden, Mustafa, “Tasavvufa Göre Dünya Hayatı ve Dünyevileşme”, *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları = Islamic University of Europa Journal of Islamic Research*, 2008, cilt: I, sayı: 1, s. 164-174.
- Özek, Ali, H. Karaman, A. Turgut, M. Çağrı, İ.K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali (TDV Meali)*, (Ankara: TDV Yayınları, 1993).
- Öztürk, Abdulvehhap, *Kur’an-ı Kerim ve Meali*, (Ankara ts.).
- Öztürk, Mustafa, *Kur’an-ı Kerim Meali (Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri)*, İstanbul: Düşün Yayınları, 2011.
- Öztürk, Mustafa, “Kur’anın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevi Hayatın Anlamı”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, cilt: VII, sayı: 16, s. 65-86.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, (İstanbul: Yeni Boyut, 2000).
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, (19. baskı), (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1999).
- er-Râzi, Ebûbekir Muhammed b. Zekeriyâ, *Muhtaru’s-Sıhah*, (Haz. M. Hâtır), (Dâru’l-Hadîs, y.y.; ty.).
- er-Razi, Muhammed Fahrudin, *Tefsiru el-Fahr er-Razi et-Tefsiru’l-Kebir-Mefâtihu’l-Ğayb*, Dâru’l-Fikr, 1401/1981.
- Rumi, Mevlana Celaleddin, *Mesnevi*, (Şefik Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*), (Ötüken Yay., İstanbul: 2003). Ayrıca bkz. (Terc. V. İzbudak), (I-VI), (İstanbul 1956).
- es-Sâbüni, Muhammed Alî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, (Beyrût: 1402/1981).
- Sağman, Ali Rıza, *Lafzen ve Mealen Kur’an-ı Hakim’in Tercemesi*, (İstanbul 1980):
- Sarmış, İbrahim, “Dünyaya Karşı Tavrı; Tasavvuf ve Dünyevileşme”, *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 2009, sayı: 13, s. 89-98.
- Sinanoglu, Mustafa, “İslam’a Göre İnsan ve Dünya”, *Tanrı ile İnsan Arasındaki İlişki Konulu Sempozyum, 7-9 Ekim 2004, Yeşilköy-İstanbul*, [t.y.], s. 110-119.
- Strothmann, R., “Nefis”, *İA*, (Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Kitapları, 2001).
- es-Suyûtî, Celâluddin Abdurrahmân, *el-İtkân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, (Beyrût ts.).
- es-Süddî el-Kebir, Ebû Muhammed İsmail b. Abdurrahman, *Tefsiru es-Süddi eKebir*, (Cem: Muhammed Ata Yusuf), el-Mansûra: Dâru’l-Vefa, 1414/1993.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân el-Ma’rûf Tefsiru’t-Taberî (Te’vil)*, (Dabt ve ta’lik: Mahmûd Şahin), (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsîl-Arabî, 1421/2001).
- Taşcı, Özcan, “İnsanı Ahirete Hazırlayan Dünya Hayatının İki Önemli Enstrümanı: Oyun (La’ib) Ve Eğlence (Lehv)”, *Hikmet Yurdu*, 2010, cilt: III, sayı: 5, İmam-ı Azam Ebu Hanife ö.s., s. 41 - 58.
- Tatlı, Alican, *Zühd Açısından Dünya ve Nimetleri*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 1426/2005).
- et-Tehanevi, Muhammed Ali, *Mevsuatu Keşşafi İstilahati’l-Fünun ve’l-Ulum*, (Takdim:

- Dr. Refik el-Acem; Tahkik: Dr. Ali Dahrûc; Farsçadan Arapçaya çeviren: Dr. Abdullah el-Hâlidî), (Beyrut: Mektebetu Lübnan Naşirun, 1996)
- T.H., “Yahyâ” maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, (MEB Yay. Eskişehir, 2001).
- T.J. De Boer, “Alem”, *İA*, (Eskişehir, 2001).
- Topaloğlu, Bekir, “Ahiret”, *DİA*, c. I, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998).
- Topaloğlu, Bekir, “Hay”, *DİA*, c. XVI (İstanbul: TDV Yayınları, 1997).
- Toptaş, Mahmut, *Kur’an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, (Cantaş Yay., İstanbul : 1998).
- Uludağ, Süleyman, “Dünya”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).
- Uludağ, Süleyman, “Hayat”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998).
- Uysal, Muhittin, “Dünyayı Yeren Asılsız Haberler, Tasavvuf ve İslam”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı: 12, s. 89-122.
- Uysal, Muhittin, “Vaaz Kaynaklarında Dünya Tasavvuru ve İlgili Hadislerin Yorumu Problemi (İhya Örneği)”, *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu (17-18 Aralık 2011)*, 2013, cilt: I, s. 373-388.
- Ülgener, Sabri, *Zihniyet ve Din*, (İstanbul 1981).
- Yavuz, Ali Fikri, *Kur’an-ı Kerim ve Meali Alisi*, (İstanbul ts.).
- Yavuz, Ömer Faruk, “Kur’an Perspektifinde Dünya-Ahiret Bütünlüğü”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* _ [www.dinbilimleri.com], 2006, cilt: VI, sayı: 3, s. 159-198.
- Yazıcı, Muhammed, “Dünya-Ahiret Kavramlarının Analizi”, *Bir Kelam Problemi Olarak Din-Dünya İlişkisi” İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı VII. Eğitim- Öğretim Meseleleri Koordinasyonu Toplantısı ve Sempozyumu, 06-08 Eylül 2002 Çorum*, 2003, s. 39-56.
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, (İstanbul: Eser neşriyat, 1971).
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili Meali* (Haz. Selahattin Kaya, Cahit Baltacı ve Kerim Aytekin), (İstanbul: Eser neş., ts.). Ayrıca bkz. *Hak Dini Kur’an Dili Kur’an-ı Kerim ve Meali*, (Haz. Düccane Cündioğlu), İstanbul: Merve Yayınları, 1997; *Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meali* (Haz. Sadi Çöğenli ve Nevzat H. Yanık), (İstanbul: Huzur yay., 1996).
- Yıldırım, Suat, *Kur’an-ı Hakim ve Açıklamalı Meali*, (Işık Yay., İstanbul 2002).
- Yılmaz, Ali, “Kur’an-ı Kerim’de “Yevm/Gün” Kavramıyla Zikredilen Âhiret İsimleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı: 16, s. 141-171.
- Yılmaz, Mehmet Nuri, *Kur’an-ı Kerim ve Meali*, (Ankara 2000).
- Yüksel, Emrullah, “Mutlak Adaletin Tecelli Edeceği İnancı (Ahiret)”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 3, (İstanbul 2001).
- ez-Zebîdî, Ebu’l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, (Tahk. A. Eş-Şiri), (Dâru’l-Fikr, Beyrût: 1414/1994).
- ez-Zeccâc, Ebû İshak İbrahim, *Maâni’l-Kur’ân ve İrâbuh*, (Tahk. Abdulcelil Abduh Şelebî), Beyrût: Alemu’l-Kutub, 1408/1988.
- ez-Zeccâc, Ebu İshak, *Tefsiru Esmâillâhi’l-Husnâ*, (Tahk. Ahmed Yusuf ed-Dakkâk), Dâru’s-Sakâfe el-Arabiyye, ts.
- ez-Zemahşerî, Carullah Ebu’l-Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakâiki Ğavâmidî’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fî Vucûhi’t-Te’vil*, (Tahk. Adil Ahmed Abdulmevcud-Ali Muhammed Muavvid), er-Riyad: Mektebetu’l-Ubeykân, 1418/1998,
- ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Muhammed, *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, (Tahk. M.E.İbrahim), (Beyrût, 1391).
- “İşte Mars’a Gidecek Üç Türk”, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bilim-tekNIK/24301/iste_Mars_a_gidecek_3_Turk.html# (17 Mayıs 2014).
- “Mars Kolonisine 11 Türk Başvurdu”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/24509744.asp> (17 Mayıs 2014).

“Mars Rüyası 2016 Yılında”, <http://www.milliyet.com.tr/content/teknoloji/tek005/tekno20.html> (16 Eylül 2014).

“Mars’a 80 bin Nüfuslu Koloni”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25401439/> (16 Eylül 2014).

“Marsta İnsan Kolonisi Kurulacak”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25489066/> (16 Eylül 2014).

Tulûhan Tekelioğlu, “Uzaya bir’ki”,

<http://arsiv.hurriyetim.com.tr/tatilpazar/turk/98/02/15/ekhab/29ekl.htm> (16 Eylül 2014).

“Turist Tito Uzayda”, <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/hur/turk/01/04/30dunya/30dun.htm> (16 Eylül 2014).

“Türkler Mars’a Gidiyor! MarsOne Koloni Projesi”, <http://www.kadinhaberleri.com/dunya/turkler-marsa-gidiyor-marsone-koloni-projesi-h66433.html> (16 Eylül 2014).